

М. ВЕРХОВИНЕЦЬ

(о. Микола Федорович)

НА РУЇНАХ
і ПУСТЕЛЯХ
ДАЛЕКИХ

M. VERKHOVYNETZ

Demolition of Ukrainian Churches in “Polish People’s Republic”

Based on Authenticated Documents
of a Polish Scholar

(English supplement follows the Ukrainian text)

PITTSBURGH, 1960

М. ВЕРХОВИНЕЦЬ

НА РУЇНАХ І ПУСТЕЛЯХ ДАЛЕКИХ

РУЙНАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СВЯТИНЬ У ПОЛЬЩІ

Накладом "Українського Народного Слова"

ПІТСБУРГ, ПА.

1 9 6 0

Обкладинка

РОМАНА ПАЧОВСЬКОГО

Друкарня “Українського Народного Слова”
527 Second Avenue – Pittsburgh 19, Pennsylvania

1. РУІНА УКРАЇНСЬКИХ СВЯТИНЬ В “НАРОДОВІЙ ПОЛЬЩІ”

Від ряду літ українська преса у вільному світі подає звідомлення про сумну долю українських святинь у теперішній Польщі. Також із приватної кореспонденції українських виселенців із Лемківщини та Посяння, прогнаних польською адміністрацією теперішньої “Народної Польщі” на західні, по-німецькі землі, мали ми неоднократно змогу дізнатися про трагічний стан полишених українських святинь на цих теренах. Точної статистики або навіть загального перегляду наших культурно-національних втрат на цих опущених землях досі не було, бо польські чинники скривали цей стан перед світом. Щойно тепер, справді — на вічну ганьбу Польщі, тим разом тієї комуно-народної, маємо змогу оглядати майже вірну картину цього вандальського спустошення старовинних наших релігійно-національних пам'яток на цих теренах. В наших руках офіційне видання Міністерства Культури й Мистецтва теперішнього варшавського уряду, про яке досі українські кола у вольному світі не знали, бо це видання стисло наукове, призначене виключно для польських університетів, центральних бібліотек та для польських музеїв*).

Приватною дорогою автор цих рядків дістав сю цінну для нашої науки та історії публікацію, з якою хоче познайомити ширші кола нашого громадянства, зокрема тих Українців у ЗДА і в Канаді, що походять з тих нещасних теренів наших зелених Карпат, чи з околиць, де “Срібнолентий Сян пливе . . .” В цьому журналі поміщено теж 14 світлин, які напевно зворушать кожну українську людину, зокрема тих, що там народилися, в тих святинях хрестилися або вінчалися. Більшість із тих святинь вже не існує, вони розібрані, спрофановані, або валяться здані на ласку вітрів, дощів і снігу. Ці світлини свого часу зробили польські етнографи, історики, любителі старовини або особи на державній службі, і

---

*) “OCHRONA ZABYTKÓW”, Kwartalnik, wydawany przez Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki i Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa 1957. Rok X, Nr. 2 (37).

лише тому попали ці трагічні ілюстрації на сторінки цього видання, бо поміщено їх свого часу — в чисто науковому аполітичному польському виданні. Подаємо в цій скромній публікації декілька найбільш характеристикних світлин із цього наукового видання, для ілюстрації і ще більшої вимови цих пресумних рядків.

Згадана праця польського науковця про наші зруйновані (та деякі зацілілі) храми Божі на східних територіях теперішньої “демократично-народної” Польщі — має наголовок “В справі церковної архітектури Ряшівського воевідства,” і її автором є Ришард Бриковський. Як видно зі сторінок його студії, це фахова людина і відданий добрій, культурній справі історик-етнограф. На вандалське знищення великого числа старовинних пам'яток українського церковного мистецтва він дивиться під кутом об'єктивного науковця. На 14-ти сторінках своєї, так важливої для нас праці, він подає відомості й змальовує жалюгідний фактичний стан аж до подробиць. При чому глибоко жаліє, що таке сталося. Як твереза й справедлива людина (мабуть старшого покоління) він сильними словами осуджує місцеву польську людність, різні повітові органи самоврядування, а то й найвищі адміністраційні чинники, що допустили, а може тихцем “благословили” місцевим Полякам-шовіністам та всякому шумовинню—так довго нищити й профанувати святі місця й об'єкти “культу,” хочби й свого недавнього ворога . . . Як видно, Р. Бриковський, подаючи такі гочні й трагічні для нас звідомлення польському науковому світові, про таку дику, про таку “татарську руїну” наших святинь, мав доступ до відповідних повітових та воевідських архівів, секретних актів і статистики, як також мав до своєї диспозиції багату літературу цього предмету. Він подає назви в давніших часах друкованих українських науково-етнографічних видань, як теж чисельну літературу в польській та німецькій мовах, що має відношення до наших західніх земель та їхніх культурно-народних пам'яток.

В нашому огляді тієї цінної для нас праці Р. Бриковського будемо послуговуватись датами, цифрами, статистикою, таблицями, як теж дослівними цитатами із тієї статті, щоб усім нам зокрема ж любителям та знавцям тих теренів, дати як найбільш вичерпний та джерельний, автентичний матеріал. А ста-

рим і новим переселенням українського роду, що їм ласкава доля дозволила поселитися на теренах Америки та Канади, зажити там спокоєм і добром, рядки цього звіту стануть корисною лектурою. Читаючи й передумуючи те, що ми, як Нація — втратили назавжди в наших дорогих Карпатах, в далеких Бескидах, понад Сяном і Ославою і даліше ген по Криницю і Дуклю, може не один наш брат-Лемко зпід Сянока, Устрик і Ліська обітре сльозу зі свого ока, подякує Господеві, що захоронив його та дітей і унуків від таких “гараздів” гірських... Від такого комуно-польського “потопу, голоду, вогню і війни,” від такої “наглої та несподіваної смерті” не лише його власної та рідних, але ще гіршої катастрофи від сплюндрування, дикого знищення святих християнських місць, де віками молились Господеві його батьки й діди!

Там, де колись “ялиці зідхали віддихом живиці,” як писав наш поет Богдан Лепкий, тепер і ліс став не той, і він здичів. Тепер там нечисленні щасливці, лемківські поворотці зі західних земель Польщі: — повертаючись на свої зруйновані гнізда, цілують кожний камінь на своїй запусеній, голій землі. Збирають і зберігають, як рідну реліквію-святість—кожну дощинку, кожний цвяшок із своїх колишніх храмів Божих... Здебільша вони в руїні, або заросли бурянами рештки їхніх мурів, стін, дзвіниць, цвинтарів. Може ці трагічні рядки про теперішній стан їхніх святинь — пригадають братам і сестрам лемківського роду в Америці й Канаді, що треба дати допомогу нашим поворотцям-Лемкам. Фінансово допомогти їм посеред польського ворожого моря, і далі дико й завзято ненависного до всього, що українське, що лемківське. В першу чергу нашим обов'язком повинно бути — допомогти відбудувати, понаправляти, якщо можна іще буде, якщо іще не пізно — лемківські й посянські храми Божі! Деякі із них перетривали татарські навали, потім московські, австрійські, польські німецькі й большевицькі fronti й бої, щоб урешті — польська адміністрація, ненаситне мазурське плем'я — розбазарювало, безпardonно руйнувало їх; розбирало, здирало бляху зпід святих хрестів Господніх...

А вже негайно треба нам допомогти ті храми Божі, які чудом оціли від заглади й “нашестья” ворожого; що світять

дірами, що їх святі стіни — вітри й дощі й далі немилосерно полочуть та їдять дорешти — відремонтувати.

Від якогось часу існують у нас відповідні українські товариства допомоги Лемківщині, організуються в їхніх рядах свідомі люди з тих околиць нашої бездоленої Батьківщини*). Треба поширити цю акцію в кожную нашу громаду, де живуть Лемки. А може й наш ЗУАДК поширив би свою добродію дію й на цей сектор допомоги — тим, що повертаються на свої старі оселі? Подавши допомогу у відбудові, чи консервації тих нечисленних оцілілих памяток нашого староукраїнського мистецтва, його церковної архітектури? На з таким героїським змагом—поволі “відзискуваних” українських землях під Польщею? Читаючи й передумуючи ці рядки, боліючи над жахливими втратами старовинних памяток наших, читаючи сумні звіти й цифри про своє колишнє село, або повіт - не забудьмо про те, що іще вирятовано з “вогню” руїни, або що й не пізно - - спасти від повної заглади, — нашою негайною допомогою.

---

*) В цілях організації наших братів Лемків в ЗДА і в Канаді, повстало в 1936 р. в Нью Йорку товариство під назвою “Організація Оборони Лемківщини,” що відновило свою діяльність в 1957 році і що видає свою газету “Лемківські Вісті.” Радимо всім зацікавитися з тією організацією, включитися в її ряди й стати передплатником цього потрібного нам часопису.

2. ХТО БЛАГОЛОВИВ ЦІ НЕЧЕСТИВІ ДІЛА?

В своїй джерельній і доволі об'єктивній праці, каже Ришард Бриковський, що “засадничо цілий тягар знищень припадає на 1949—56 роки, а в роках 1939—56 ці втрати сягають 164 знищених греко-католицьких святинь, при чому лише 101 церков мали історично-мистецьку вартість.” Це дуже неповні цифри, бо як подає він сам далі, точного числа понищених греко-католицьких святинь у теперішній “Людській Польщі” годі подати*). Під час німецько-польських воєнних дій, а пізніше під час воєнних акцій, або боїв з “бандами УПА,” понищено лише шість цінних мистецьких наших святинь, пише автор. Скільки “мало-цінних” церков в часі того сумного періоду пішло з вогнем, було підпалених польськими “патріотичними,” або польсько-комуністичними загонами, він не каже. З деяких українських публікацій, а то й з численних газетних статей в нашій емігрантській пресі, також з друкованих спогадів колишніх учасників героїських частин Ук-

---

*) Як подає Р. Бриковський, в 1955 р. Державний Інститут Мистецтва розпочав повну інвентаризацію (перепис) церковних пам'яток українського походження; річ ясна тих, які зацілювали в польському винищуванні їх “вогнем і мечем.” В Ряшівському повіті заінвентаризовано одинадцять церков, а решту роботи мали фахівці-консерватори закінчити по кінець 1957 року. В повітах Коросно й Устріки Долішні, як читаємо, працю над тим веде Р. Бриковський, автор тієї студії, яку в цьому нарисі розглядаємо. Чи й коли покінчено цей етнографічно-історичний перепис наших святинь в теперішній Польщі, не маємо змоги дізнатися. І чи коли дізнаємось? Українці в теперішній Польщі — зовсім позбавлені своєї провідної верстви, інтелігенції, не то науковців. З тих причин, якщо деякі історичні матеріали, що мають відношення до української справи й друкуються тепер у Польщі, ніхто з наших тамошніх недобитків ними не інтересується, або й не має доступу до них. Доказ цього— хоч би факт, що за рік від появи студії Ришарда Бриковського у варшавському науковому журналі “Охорона Пам'яток.” яку на цьому місці рецензуємо, ніхто з Українців у вільному світі не знав про таке видання.

раїнської Повстанської Армії**), що діяла на цих теренах, маємо точні й перевірені відомості про тогочасні польські звірства — не лише над українською людністю на Лемківщині й Посянні, але й про демолювання, граблення й підпалювання наших святинь тамже. Подекуди, підпалювано церкви й приходства по-ночі, обіллявши їх легко-запальними речовинами (бензиною, нафтою), при чому горіли живцем люди, із українськими священиками та їхніми родинами . . .

Як довідуємося з цього офіційного польського джерела, катастрофальне, просто татарське нищення й розбирання українських церковних об'єктів мало місце при “нормалізації” політичного стану в теперішній Польщі, почавши від 1949 року. Вже після закінчення акції виселювання українського автохтонного населення з одвічних його селищ, одних на терени СРСР, а інших на понімецькі “відзискані” землі на Заході “Людової Польщі.” Саме в тому часі розпочинається масова руйнація українських храмів Божих, на полишених областях Лемківщини й Посяння. Скидати вину цього стану на оборонні заходи УПА — зовсім розминається з правдою, бо її дії були в цьому часі якщо не мінімальні, то майже припинені.

Спричинником масових, вандалських нищень наших святинь на цих полишених теренах було вороже, крайно шовіністичне відношення польського населення до Українців взагалі! Цей стан ворожнечі до української людности в Польщі, розпорошеної по багатьох західних воєводствах тієї держави, існує й по-сьогодні! Про це буде ширша згадка в дальших частинах цього огляду. Тому частинно годимось з висновками Р. Бриковського, що пише на ці теми ось так: “Чинником, що безпосередно уможливив таку акцію знищення, було масове виселення руського населення із тих теренів; також давніший

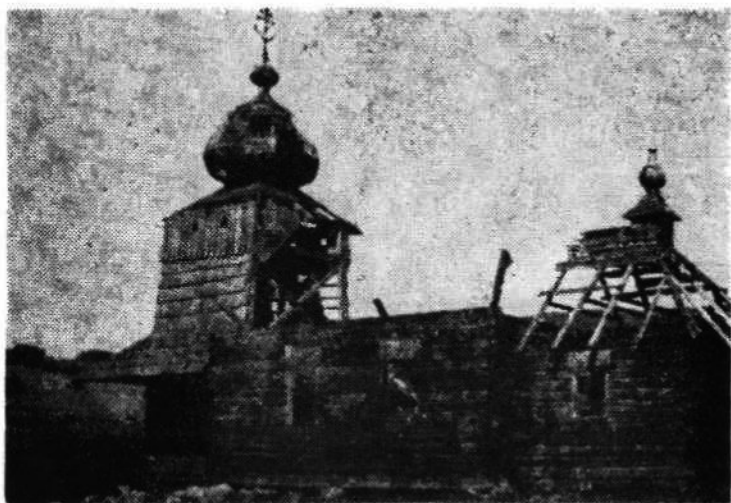
**) Напр. спогади чотового Островерха, спогади сотника Хріна тощо. Зокрема цінним джерелом пізнання гегенні Лемківської Землі у тих роках є документальна книжка Юліяна Бескида п. н. “На згарищах Замерзоння.” Автор її — великий і відданий син Лемківщини, автор поважного числа книжок, розвідок, статей про долю й недолю тієї найдальше на захід висуненої вітки великого українського народу. Цей письменник і захисник нашої Лемківщини проживає тепер в Канаді. В 1958 р. сповнилося 30 років письменницької діяльності Юліяна Бескида-Тарновича.

національний антагонізм, як відоме відношення національних меншин до польської держави та польського Костела — лягли в основу такого стану.” Як усі Поляки, так і цей історик “нової” Польщі співає ту саму пісеньку, що ми її чули до 1939-го року: лиш українська меншина відповідальна за цю ворожнечу і за природні акти самооборони українського суспільства... А польське “ягнятко” зовсім невинне, добре та “справедливе,” було і є для українського населення у давній і “народній,” теперішній Польщі . . .

Ще одне цінне визнання в цьому твердженні Ришарда Бриковського: виходить, недвозначно, що й польський римо-католицький клир, а то й найвищі його зверхники, єпископи—зтиха “благословили” таку безбожницьку, антихристиянську роботу по виселених селищах. Це підтверджує на іншому місці своєї праці й сам польський автор, кажучи, що в деяких повітах, зокрема в Ліському, Сяніцькому та в Устріцькому — не лише місцеве польське шумовиня, але й віроісповідні референти прикладали рук до руїни наших святинь тамже... Виходить, що люди, які з рамени польського червоного уряду були звязковими поміж повітовими й воєвідськими властями — і римо-католицькою Церквою в Польщі (яка все мала свободну руку в церковно-релігійних справах!), що ці “довірені мужі” польського Костелу — були теж спричинниками, офіційними допоміжниками в акції нищення українських святинь в “Людівій Польщі.”

На потвердження цього вистане переглянути хоч би й деякі числа видаваного у Варшаві українського часопису “Наше Слово.” І тепер, по десяти роках не краще ставлення польського католицького духовенства та його вірних до української меншини в Польщі. Польські священики накликають по церквах до “навертання” до польської віри—не лише православних Українців, але й греко-католиків. В “Нашому Слові” з 30 березня, 1958 р., в дописі “Коденець на роздоріжжі,” читаємо таке: “Налякані наші хористи боялися співати . . . Просив їх сам командант Парчівської міліції, гром. Банацький; говорив, що дуже любить українські пісні. “Хай так буде, як є, кажуть. Не будемо дражнити Поляків, бо трохи далі—всіх нас позаганяють до костьола,” кажуть. І далі читаємо таке: “всі напружені чекають чогось страшного, навіть

газета рідна їх не цікавить. А місцевий пробоц не від того, щоб в каламутній воді заляканости— наловити собі українських овець . . . ” — Як бачимо таке “місіонерське” відношення польського клиру до наших, і досі заляканих, знедолених братів в комуністичній Польщі дає свої наслідки, люди ховаються в мишачі нори й далі, втікають від організаційно-освітньої праці, до чого так гаряче накликає їх головне управління Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) та його часопис “Наше Слово” у Варшаві. Це одинока легальна, признана варшавським режимом організація Українців в Польщі, що досі зробила велику роботу поміж українськими “переміщеними особами” в теперішній Польщі.

Українська церква в с. Котань, пов Ясло — під час розбирання її місцевими польськими “патріотами,” осінню, 1954-го року.

3. СТАРОПОЛЬСЬКЕ “НЕ ПОЗВАЛЯМ” ІСНУЄ І ДАЛІ

Як дивуватись польським пробощам, коли й пізніше, під час т. зв. “відлиги,” польські єпископи, а то й їхній примас, кардинал Вишинський у Варшаві, також погано ставилися до українського населення в Польщі (на глум: до своїх греко-католицьких овечок, що підлягають його духовній юрисдикції). Свого часу, кілька разів їздила у Варшаву, до кардинала, делегація Українців греко-католиків, щоб врешті віддано їм старовинну святиню-катедру в Перемишлі і надармо. Востаннє тисячі Українців в цьому городі і в околиці (деякі нараховують їх на десять тисяч!) - вийшли з укриття, перестали скривати своє українське національне походження і консеквентно, хочуть молитися до Бога в своїй мові, в своєму гр.-кат. обряді. А тим часом гр.-кат. святині в околиці або понищені, або обернені на магазини, деякі на польські “костюлки” тощо. Поляки, що мають в Перемишлі велике число своїх костелів, кілька монастирів, хмари духівництва, як подають наші люди в листах — забрали були гр.-кат катедру Св. Івана та церкву оо. Василіян на Засянні. Як сказано, кількакратно їздила до кардинала Вишинського у Варшаву українська гр.-кат. делегація, в її складі знані колись крилошани гр.-кат. капітули в Перемишлі, та польський кардинал делегації не прийняв!

У філадельфійському щоденнику “Америка” в ч. з 13 серпня, 1958 р. читаємо таке:

В щоденнику “Америка” з дня 2 серпня, 1958 р. ч. 138 вичитав я неімовірну вістку, що гр. кат. катедральну церкву в Перемишлі, польська влада передала православним.

Не хочу в це вірити, бо недавно приїхав тут з Польщі, маю звязки з тамошнім гр. духовенством, а про передачу переказали мені у іншій формі.

В половині червня, ц. р. приїхали до Варшави о. канонік В. Гриник, о. М. Ріпецький, о. С. Крупа і о. Дзюбина і з оо. Василіянами мали важні наради в справі нашої Церкви. Уложили меморіал і предложили його кардиналові і Примасові Польщі Вишинському.

о. Свильвестер Крупа, що постійно перебуває в Перемишлі, привіз зібраним сумну новину, що лат. єпископ Барда, ордина-

рій Перемишля, віддав нашу катедральну церкву лат. монахам Кармелітам. Вони в неділю, 8 червня, ц. р. відслужили там торжественну Службу Богу з хором і музикою, а монах-проповідник на проповіді сказав:

“Жиченем ксендза Біскупа било, жебисьми тутай вруцілі”.. Це віддання катедральної церкви викликало велике негодування серед перемиських громадян.

З поважанням — о. Юрій Менцінський.

В тому ж українському щоденнику “Америка” поміщен в рубриці “Листи з Польщі” таке, м. ін., звідомлення:

“Про польське духовенство краще не говорити. До нас вони ставляться якщо не ворожо, то в найкращому випадку байдуже. До білих круків належать ті, які стараються нам допомогти, бо знають латинську приповідку “сьогодні мені -- завтра тобі.” Але їх усіх, в цілій Польщі Людовій, можна би на пальцях полічити. Ім все ще сниться “од моржа до моржа” й “пржедмуже хшесціяньства.”

Взагалі в цьому щоденнику дуже багацько звісток і оригінальної кореспонденції про недолу Українців в Польщі. ..

Вкінці передруковуємо один цікавий лист Лемка, що його надрукували “Лемківські Вісті” (Йонкерс, ч. 3 з ц. р.): “Дорога Організаційо, што гдеякі наші люди вирабляют, встидятся нашої церкви то ходят до костела, а свій священник ест на місци. Декотрі з тих што достали тих 10 долярів, я знам котрі, то навіт шлюб пішли брати до костела, не до нашої рідної церкви, встид. Просит Поляка, руку му цілує, а Поляк, повідат же Русін такі глупі свого ся вирікат. То великі бортаки я вам повідам, не шлийте їм нич, тільки нашим правдивим руснакам-лемкам, бо такі нелюди не заслугоют на поміч. Не можу того знести, що ті люди робят. Польський ксендз говорит на казаню о них, же руска віра не важна, то і їх тиж не важне.

На тім закінчаю і засилам Вам щире поздоровліня.” (Слідує підпис).

Пригадується старопольське “не позвалям!” . Така сама була доля письм, петицій до цього римо-катол. достойника. Також чільні одиниці зі Сянока слали до кардинала письма щодо відкриття гр.-кат. церкви в старому княжому городі Сяноці, також у Гломчі, і нічого не вийшло з того. (“Наше Слово” з 29 грудня, 1957). Ще краще поступив польський е-

пископ в Перемишлі: він заявив місцевим Українцям гр.-кат. таке: “ходили ви десять років до костелу, то ходіть туди і далі!”... Значить, польонізуйтеся, “браця Русіні.” Щойно в 1957 р. дозволено Українцям у Перемишлі відсвяткувати свій Великдень, але в малесенькій гр.-кат. церковці на передмісті, на Болонні. Як писали наші часописи, люди плакали, як діти. Це був перший їхній “Великдень на волі,” від довгих років. Такий самий Великдень крізь сльози радості був і 1958 року біля тієї самої церковці “на Болонні,” як звітують очевидці. Біля тієї святині переходить головна залізнична лінія Варшава-Львів-Київ. Могутнє “Христос Воскрес” від Воскресної Утрени, що плило з грудей тисячів Українців зібраних довкола церкви (лише мала частина помістилась в середині храму) — почули й пасажири далекобіжнього поїзду, що в тому часі переїздив на Схід. Як повідомляють, з усіх вікон поїзду дивились на цю ранішню Великодню Богослужбу перемиських Українців сотки здивованих советських подорожніх...

Коли тепер таке нехристиянське, антиукраїнське відношення польського клиру та його верхівки до Українців в “Людській Польщі,” то що й казати про вісім-десять років назад, коли йшла шалена акція нищення українських святинь? Хто з костельних закамарків, а то й владичих катедр Перемишля, Ряшова, Кракова, а може й самої Варшави — зтиха “благословив” дику польську руйнацію наших храмів? Хто єхидно затирав руки, що раз на завжди зліквідовано “гайдамацькі гнізда”? Питаємо: кого більше в тому, що сталося над Сяном і в наших Карпатах в 1945-56 рр., винувати: червону Варшаву, чи біло-червоне польське духівництво теперішньої Польщі, та його монахів і монашок, його пробощів, пралатів, інфулатів, біскупів і арцибіскупів? Також маємо відомості, що вірно-підданчі, синівські прохання українських гр.-католицьких кругів в теперішній Польщі до Ватикану, і далше безуспішні. Просили віддати старим власникам гр.-кат. катедру в Перемишлі, без наслідку досі. Просили й пропонували назначити у Ватикані Апостольського Адміністратора, або й Візитатора для гр.-католиків у Польщі, теж без успіху. Хоча льояльність українських гр.-кат. кругів та його духівництва до теперішнього польського режиму — є беззастережна. Хоча оо. Василі-

яни у Варшаві правлять у своїй церковці гр.-кат. богослужби також — і польською мовою, не помогло їй те. “Не позвалям” тай тільки. Чия сила, того й право, у Варшаві, і скрізь у широкому світі . . .

Подає в своєму нарисі Ришард Бриковський, що, мовляв, “відоме відношення національних меншин до польської держави й костелу лягли в основу такого стану.” Інакшими словами, що Українці всьому винні.. Але українська сторона має всі підстави брати ці слова польського науковця-історика зовсім інакше. А саме: тільки й лише “відоме” всім нам відношення колишнього польського уряду і народу та польського Костелу до Українців, лягло в “основу” такого татарського знищення українських святинь в червоній Польщі. Це відоме нам добре “відношення” польського народу і його церкви стало моральним спричинником знищення такого великого числа українських святинь в 1939—56 роках. За офіційними, а тому й неповними обрахунками, в тому часі понищено 164 наші святині, з яких, як подає Ришард Бриковський, немовби на “потіху,” лиш сто-одна церква (точнісінько аж сто-одна!) — мали архітектурно-мистецьку вартість.

Перед Богом, зокрема перед історією, не лише українського народу, отсі спрофановані та зруйновані дома Божі мали куди вищу від поняття “мистецтва,” бо духову, релігійну вартість. Це ж були християнські святині, що їх християнська, хоч би й ворожа рука не сміла була так цинічно, пляново й масово руйнувати. . Ще одне: у звязку із таким довгим вандальством польського народу — ми не чули, ані не читали ані одного голосу якогось обурення, протесту польського єпископату. А навпаки, навіть по теперішній день польські нечестиві діла зовсім покриваються зі старими задушевними бажаннями і плянами на “зніщене Русі.” І не від 1939, або 1949 року числячи, а від соток років узявши.

Чиє моральне конто буде обтяжене болючими й безповоротними культурно-релігійними втратами українського народу в “Людівій Польщі.” Акти насилля і злочини комуністичної адміністрації, вчинки ріжних біло-червоних і червоних загонів — можна тлумачити й судити людською міркою. Зате холодна мовчанка, примикання очей стільки років, а то й частинна співпраця польських церковних чинників у нищен-

ні святих об'єктів, хоч би й свого ворога, не знайдуть ніколи і в нікого оправдання. Чимало злочинів з цього часу занотовано в українських публікаціях, чимало вийде іще на світла денне, а багато й пропаде назавжди по державних польських архівах. Хіба що знову якась "милосердна рука" любителя старовини (як тим разом в журналі "Охорона Пам'яток") подасть до відома, хоч би стислого кола науковців, що ми мали і що на віки пропало для нас в границях теперішньої Польщі.

Стара українська церковця в селі Явірник біля Команчі. На світлині — її невеселий стан в 1956 р. Яка її доля тепер, не знаємо.

4. “КОЖНИЙ МІСЯЦЬ ПОБІЛЬШУЄ ВТРАТИ”

За обрахунками Р. Бриковського у варшавському кварталникові “Охорона Памяток,” існувало в критичному 1939 році (початок Другої Світової Війни) на Лемківщині й Посянню 514 гр.-кат. святинь. Автор чомусь зовсім не згадує в своїй праці православних святинь на Лемківщині. Дарма, що до 1939 р. українська національна свідомість цих громад не була достатня, про це довгими роками пильно дбала передвоєнна Варшава. Українізація тих парафій наступила аж після розвалу старої Польщі, православні парафії на Лемківщині ввійшли під юрисдикцію українського єпископа-патріота, Владика Палладія, з осідком у Кракові. Видно Р. Бриковський руководився польським критерієм, що то “вшистко єдно,” однаково було нелюбє, ненависне ріжним місцевим шовіністичним “радам народовим.” Тому й однаково їх “пошановано,” вогнем і мечем знищення. А може й на взір старих хрестоносців, “відзискувано” їх і “адоптовано” для польського Костела, із хрестом в руках.

До проблематичної цифри 514 українських об'єктів нарахованих Р. Бриковським до 1939 року, не подано церковних приходств, дзвінниць, цвинтарних капличок. Також тематично не могли тут увійти в підрахунок численні на терені Лемківщини, зокрема нашого Посяння (і частин старого Львівського воєвідства, прилучених червоною Варшавою до Ряшівського воєвідства) — наші “Народні Доми,” “Просвіти,” кооперативи, українські школи та бурси зі своїми будинками, як, наприклад, в Перемишлі.

В своєму реєстрі “неіснуючих,” або перемінених на світські цілі українських святинь, або як звучала офіційна назва цього злочинного акту — “адоптованих” до інших цілей, Р. Бриковський також поминає названі ним “нормальні” церковні об'єкти, маловартісні з мистецького боку. Про це буде ширше подано в черговому розділі, де подамо теж другу трагічну для нас табелью втрат. - - На підставі доступних йому документів Консерваторського Уряду в Ряшеві, подає він, що в дні 1-го вересня, 1939 р. існувало на терені теперішнього Ряшівського воєвідства 514 церковних об'єктів, з яких “лише” 311 мали “мистецьку вартість,” і лише ними займається він у своїй

студії. А решта, то значить 203 святині мали лише “нормальну” вартість. Табеля, яку поміщуємо даліше, відноситься лише до окреслених Р. Бриковським “вартісних” церковних будов, отже поминено ним зовсім (на цій табелі) 203 церковні будови (святині), які він скваліфікував (якою міркою?), як “нормальні” об’єкти. Значить, навіть з цього дискримінаційного реєстру виходить, що офіційний список понищених наших святинь на цьому терені — є неповний. Його статистикою не охоплено зовсім поданих ним самим двісті-три наші святині, отже про їхню долю нічого не знаємо, бо вони знаходяться поза “межами мистецтва . . .”

Скількість пам’яткових (цінних щодо мистецької вартости) церков в 1939 і 1956 роках.

Повіт	Рік	16 століття		17 стол.		I полов. 18 стол.		2 полов. 18 стол.		I полов. 19 стол.		2 половина 19 стол.		Разом		
		дерев-ляна	мурована	дерев-ляна	мурована	дерев-ляна	мурована	дерев-ляна	мурована	дерев-ляна	мурована	дерев-ляна	мурована	1939	1956	
Берега	1939	I		I				I	I	2		3	I	II		
	1956	I						I	I	2	I	3	I		10	
Горлиці	1939			I		2		9		8	2	8		30		
	1956			I		2		8		8	2	8		29		
Ярослав	1939			2	I	4	I	3	I	3		2		17		
	1956			I	I	3	I	2	I	2		2		13		
Яло	1939	I		2				4	I	3		2		13		
	1956			I				2	I	I		I		6		
Коросно	1939							3	2	1		3		9		
	1956							2	2	I		2		7		
Лісько	1939	I						3	4	23	6	5		42		
	1956							I	2	7	5			15		
Лехайшк	1939										I			I		
	1956										I			I		
Лубачів	1939			I		5	I	7		7	2	5	I	29		
	1956			I		5	I	6		7	2	4	I	27		
Ланьцут	1939			I										I		
	1956			I										I		
Пісько	1939							I						I		
	1956							I						I		
Перемишль	1939		I	I		5		4	I	11	2	9		36		
	1956		I	I		4		6	I	8	I	7		29		
Переворськ	1939			I				I						2		
	1956			I				I						2		
Радишн	1939			3		2		I	I	4				II		
	1956			1		2		I	I	3				7		
Слєх	1939					5		4	2	27	10	12		60		
	1956					3		2	2	12	10	5		34		
Устриця	1939			1		2		16		17	4	6		46		
	1956					2		8		9	3	4		26		
														Разом	311	210

Що каже читачеві опрацьована Р. Бриковським табеля наших втрат, поміж 1919 і 1956 роками? Як сказано раніш, вона не є докладна, вона досить дискримінаційна для нас, ліберальна. Дальше — навіть сам її впорядчик не претендує на таку перфекцію. Також не враховано тут територій, що належать до краківського воєвідства, хоч влучено терени колишнього львівського воєвідства. А що головне, як сказано вже — не виключено тут “нормальних” церковних об'єктів, що зокрема для нас Українців, заплугує справу. Не про саме “мистецтво” нам іде, а про щось більше! Українцєві, що дивиться на ці втрати не лише крізь призму мистецтва й естетики будівельної архітектури, але очима людини й патріота (яких то чеснот сьогодні і Ботокудам та Зулюсам африканським не можна відмовляти)—оцих “пропущених” двісті й три святині є важкою національною втратою!

Як видно з тієї табелі, в 15-ти повітах теперішнього Ряшівського воєвідства в 1939 році знаходилося 6 церков з 16 століття, 25 церков з 17-го століття, а решта припадає на 18 й 19-те століття. Найбільше наших святинь знаходилося в теперішніх повітах: Сяніцькому, Устрицькому та Лиському. Там теж і втрати до 1956 р. були найбільші! Як подає автор окремо, в Сяніцькому повіті було в 1939 р. 86 українських церков, в тому числі “пам'яткових,” цінних (на його думку) було лише 60 святинь. В тому числі 48 церков були деревляні. В Устрицькому повіті (по 1939 р. креованому) на 75 церков було 48 “вартісних,” в тому числі 44 були деревляні. В повіті Лиському на 74 церковних будівель, історично-вартісних було 42 святині, в тому числі 32 деревляних. В Перемиському повіті на 57 “нормальних” об'єктів-святинь було 36 “вартісних,” подає Р. Бриковський. Разом зі загального числа 514 святинь лише в тих 15-ти повітах Ряшівського воєвідства було 311 цінних з мистецького боку церков, в тому числі, подає автор, 263 є остаточно, вони будуть більші, як закінчиться інвентаризація церкви були деревляні й 48 мурованих.

Подаючи ці офіційні цифри в своїй болючій для нас статті, пише виразно Р. Бриковський таке: “цифри тут подані не є остаточно, вони будуть більші, як закінчиться інвентаризація в тих повітах, що йще не охоплені тією статистикою.” Значить консерваторські комісії мають роботи по вуха, і вона

направду незавидна: що-року, а то й частіше, змінюється число “цінних” для мистецтва й “нормальних” для історії українських об'єктів. Вони, ці “об'єкти” щораз маліють, і жадна інвентаризація не всілі їх охопити... Даліше подає автор ще й таке меланхолійне ствердження: “ці цифри не є остаточні, бо доля багатьох церков і по тепер не є знана, а одночасно кожний новий місяць побільшує число втрат” . . .

Досить сказано, навіть мовою холодного, стриманого науковця, чужинця! А писав це Р. Бриковський десь з початком 1957 року. Акція нищення українських церков ішла даліше, по старому — “правем і левем”! Що більше, ця руйнація не припинилася і в наступному, 1958 році. Подає український часопис з Варшави “Наше Слово,” в ч. з 30 березня, 1958 р., в рубриці “Газета помогла,” таку вістку: “у свій час Редакція інтервеніювала в уряді до справ віроісповідань про нищення церков в Роботичах і Посаді Роботицькій. У відповідь на нашу інтервенцію нас повідомлено, що церкви в тих селах стоять ненарушені. Крім цього нас повідомлено, що церкву в Посаді Роботицькій рішенням Уряду до справ віроісповідання передано відділові культури в Ряшеві для музею.” Славити Господа, що вилучено цю прегарну, старовинну нашу святиню зпід “опіки” місцевих шовіністів-кациків, і “побожних” вірних римо-катол. обряду.

(Дивує нас зміна в цьому часописі старої української назви цього села “Риботичі” на “Роботичі,” це трохи пахне “пролетаризацією” тієї назви, мабуть від слова “робота,” праця).

З тієї короткої нотатки в цьому часописі виходить, що лише завдяки відважній і гострій поставі решток українського населення в тих околицях, а потому інтервенції на “самих вершинах” української газети, заплановану акцію нищення двох церков полишено, в чому одну святиню обернено на музей, щоб таким чином “рятувати” її центральним органам держави — від зазіхань місцевої польської людності. Справді “газета помогла”! (Хто однак має сильні впливи в тій українській “амбасаді” у Варшаві, в “Нашому Слові,” всі добре знаємо). А скільки таких церков розібрано і в цьому 1958 році, зокрема в безлюдних, або основно очищених від Українців околицях? Просто тому, що не було й кому “написати до га-

зети” у Варшаві, щоб заступилася у владу і силу імущих? Іправду пише Р. Бриковський, що “кожний місяць побільшує втрати” . . . В цьому часописі, в числі з 18 січня, 1959 р. подано обширну статтю п. наг.: “Переломати пасивність Сянока.” Там читаємо таке: “За два з половиною роки організаційної роботи УСТК між українським населенням виникло переконання, що Ряшівщина, це залізна стіна шовінізму і ненависті, якої жадна сила не розібере . . . Нічого, зрештою, дивного — люди виховувались в так задушливій атмосфері, що навіть за 14 років народної влади, не всім дійшла до серця ідея соціалізму (соціалізм — це державна система ніби “рівності” для всіх народів — М. В.). Як виглядає в практиці робота, видно найкраще в Сяніччині. Хоч на 14 тисяч населення в Сяноці нараховують дві тисячі Українців, та культурно-освітнього життя тут нема. — Чому не працюєте?, питаю. І паде відповідь: Бо коли ми чогось домагаємося, то нас називають “націоналістами” . . . Коли тепер, в 1959 році — там така дика ненависть польського населення до нашого знедоленого люду, то що ж казати про ті жахливі часи розбивання, плюндрування, безчещення наших святинь — що мали місце в останньому десятилітті?”

5. БОЛЮЧІ, НЕПОВОРОТНІ ВТРАТИ

Друга таблиця, зладжена дбайливо й фахово Р. Бриковським, має титул “Уживані церковні об’єкти — стан на 1956 рік.” Для майбутніх істориків цього страдального обширу ця болюча таблиця буде мати першорядне значення, як офіційне джерело й документ із першої руки про наші втрати на теперішніх пустелях і руїнах нашої Лемківщини й Посяння. Подано за чергою 15 повітів, замешкалих раніш більшою, або менше компактною масою Українцями. Поданих п’ять рубрик-колонн зорієнтують читача, яка до 1956 року була доля тих наших святинь, і які зацілили до того часу. За поданими Р. Бриковським цифрами (про що було обширно подано в попередньому розділі) до 1956 року перестало існувати 101 наших святинь тамже, отже 1/3 зі загального числа що існували до 1939р. на тих теренах храмів Божих, і то лише таких, що їх автор зачислив до “мистецьких пам’яток.” Долею “не-мистецьких” наших святинь, як подано раніше, він не інтересується, бо таке універсальне “підкування” пропащими нашими національно-релігійними об’єктами не належить до предмету його студії.

“Ужитковані Пам’яткові Церковні Об’єкти — 1956-ий рік”

Повіт	В культурі	Під опікою місцевого населення	Опущені	Уживані, як газини	Брак розпізнання	Разом
Березів	5		5			10
Горлиці	8		5	1	15	29
Ярослав	3	1	3	2	4	13
Ясло	5	1				6
Коросно	4		1		2	7
Лісько	6	1	2	6		15
Лежайськ				1		1
Любачів	4		10	2	11	27
Ніско	1					1
Ланцут			1			1
Перемишль	6	1	16	3	3	29
Переворськ	1		1			2
Радимно	1		2	3	1	7
Сянік	11	4	3	3	13	34
Устрики	2	5	8	13		28
Разом	57	13	57	34	49	210

Що каже нам ця табеля? По-перше, обіймає вона лише 15 повітів, що їх замешкували раніш Українці, більше, або менше чисельно. Поминено українські громади, що адміністративно належать тепер (як і до 1939 року) — до Краківського воевідства. Дальше, як признається сам автор цього нарису, його статистика є неповна, не всі місцевості мали змогу відвідати воевідські консерватори, а якщо й обхоплено більшість з існуючих до 1956 року наших святинь, то в міжчасі місцева польська людність провадила й дальше руйницьку акцію нищення й розбазарювання церков. Як цитували ми слова Р. Бриковського, що “кожний новий місяць приносить нові втрати.”

Друга рубрика табелі -церкви “в культурі” має окреме значення для нас. Пригляньмося ближче цій рубриці. До 1956 року на обширі цілої червоної Польщі не існувала ані одна українська греко-католицька парафія, також ані одної греко-католицької святині до цього року не віддано Українцям, з тої простої причини, що їх там не було. Отже ця друга рубрика — “церква в культурі,” переказавши на зрозумілу мову, каже проречисто, що в 15-ти по-українських повітах Ряшівського лише воевідства - - аж 57 українських святинь перейшло в “милосердні” римо-католицькі руки. Значить, Поляки стали в них молитися, повикидано напевно всю візантійсько-українську обстановку з тих храмів, пороблено з них каплички та “костюлки.” І як до цього часу для десять тисяч зацілілих Українців греко-католиків у Перемишлі, що востанне “вийшли” з укриття, — польські повітові чинники та римо-катол. духовна влада — віддала лише одну маленьку церкву “на Болонні” б. Перемишля, то чи є яка надія, що хоч кілька з поданих вище “оримщених” на польський лад 57 наших святинь — поверне колись в українські руки? Там, куди вертаються наші “переміщені особи” на свої старі селища зі Заходу, з “відзисаних,” понімецьких земель? Такі рефлексії та невеселі думки навіває на душу Українця у вольному світі, що буде читати й передумувати оці наші рядки — подана повище друга рубрика тієї табелі “зацілілих” українських храмів Божих під червоною Польщею. І то лише таких, що по думці Ришарда Бриковського мають “мистецьку вартість.”

Третя рубрика тієї табелі має титул “церкви під опікою

місцевого населення.” Як виглядає ця “опіка” польського місцевого населення, можемо знати з поданих на сторінках цього огляду світлин, що їх взято живцем з цінної для нас (і дуже болючої) праці Р. Бриковського. Як виходить, лише 13 містечьких наших святинь знаходиться під “ласкавою опікою” польського населення, ріжних повітських, або й державних колгоспів, народових рад, ріжних “кулек рольнічих.” З недавною “відлигою” в Польщі, з приходом до влади ніби-ліберального прем'єра Владислава Гомулки, майже всі дотеперішні державні господарські одиниці зліквідовано, землю віддано назад давнішим її власникам. В звязку з тим, яка була доля тих наших святинь, що були під опікою “місцевої людности,” на теренах сцентралізованих, удержавлених досіль (до “відлиги”) польських ланів і піль? Пише Р. Бриковський, що “відносно в добрім стані є ті церкви, що знаходяться в пос'яданні Костелу, як також під опікою місцевої людности.” Можливо, залишилося в тих місцевостях деяке число т. зв. мішаних (українсько-польських) родин, або тих, що подали себе за “родовитих” Поляків, і очевидно, залишився в їхній душі деякий сентимент, співчуття — до цих наших святинь.

А вже болючою, як не трагічною є доля тих українських святинь, що фігурують під рубрикою “опущені церкви.” Даємо слово авторові тієї студії, польському науковцеві, а самі тим разом обмежимось до коротких завваг. На 105 сторони журналу “Охорона Памяток” читаємо: “Хоча число збережених церков є досить велике, то одначе їхній стан зберігання, забезпечення і зужиткування дає невеселі перспективи на майбутнє. Багато об'єктів можна буде врятувати лише тоді, як в короткім часі будуть забезпечені, направлені. Найгірша справа з 57 числом т. зв. опущеними церквами, що наражені на девастацію, на знищення. В кожній хвилині вони стають джерелом “достави” будівельного матеріялу, або просто на потреби опалу принагідних “опікунів,” зокрема ПГР (“Паньство-ве Господарства Рольніче”). Часто нищать їх для самої приємности нищення, або для вишукування якихось ніби “скарбів.” Ця категорія опущених святинь лежить на опущених і незагосподарених обширах, і, на жаль, саме там знаходяться найцінніші об'єкти почавши з 16-го до 18-го віку. Відносно в доброму стані знаходяться об'єкти, що під зарядом місцево-

го населення та обернені до церковного вжитку.” — Як показує табеля, найбільше опущених церков знаходиться в повітах Перемиському (16) та Любачівському (10). Найбільше число святинь, обернених на римо-католическі костели (“в культурі”) знаходиться в повіті Сяніцькому, бо аж десять церков. Яка дальша доля цих 57 опущених святинь, поданих на повищій табелі—в дальших роках (від 1956 р. по сьогодні), годі сказати. Як подавали ми на іншому місці, за українським часописом з Варшави “Наше Слово” (в ч. з 30 березня, 1958 р.) розбірки наших святинь ідуть і дальше, і в 1958 році, лише з тією ріжницею, що українська меншина в Польщі має тепер змогу інтервенювати у центральному уряді у Варшаві, чого давніше не було. Ця інтервенція є дуже обмежена, вона має місце виключно на сторінках цього часопису! Редакція “Нашого Слова,” чи там головне Управління УСКТ, що видає цей часопис, це єдина репрезентація й “дошка рятунку” української меншини в теперішній Польщі — і в тих справах. Хто має рішальні впливи в цій “амбасаді” знедолених Українців в “Людській Польщі” Вол. Гомулки, всі знаємо.

Про часпис “Наше Слово,” що виходить у Варшаві скажемо те, що хоч напрям цього часопису в релігійних справах є майже атеїстичний, але щодо оборони українських церковних памяток в Польщі бачимо відхилення від комуністичного “вірую,” а саме, що релігія — це приватна сторінка промадянина в державі “справжнього соціалізму” . . .

Четверта з черги група обнятих статистикою Р. Бриковського українських церков на Лемківщині й Посянні, це “ужитковані,” як магазини, церкви. Ще інша, більш “демократична” назва їхнього стану, це т. зв. “адоптовані” святині. В 15-ти повітах ряшівського воевідства по кінець 1956 р. було 45 таких “спролетаризованих” наших церков. Як показує табеля, найбільше їх знаходилося в Устрицькому повіті, аж 13 церков, що їх перемінено на склади збіжжя, сіна, або будівельних продуктів. Про цю категорію спрофанованих наших святинь пише Р. Бриковський (106 стор.) таке: “Ці об’єкти довгими роками не мали ремонту, так довго їх експлуатують, доки їхній стан не загрожує небезпекою для життя, потім безтурботно розбирають їх. Також пристосування тих об’єктів до нових потреб відбувається досить брутально, а в першу чер-

гу підпадає знищенню внутрішнє устаткування цих об'єктів, без огляду на його мистецьку й культурну вартість, потім скидають копули й бані." До цих важких обвинувачень польського науковця нема потреби додавати ані одного слова. Хіба навести ще його слова, подані на іншому місці його студії: "Дотеперішні втрати є болючі, а для культури неповоротні"!

На цю болючу тему в католицькому часописі "Наша Мета" (Торонто, Канада), в ч. з 14 березня, 1939 р. — Юліян Бескид Тарнович подав ряд важливих фактів і статистичних даних, що з українського та історичного боку доповнюють подані Р. Бриковським цифри — зруйнованих ксмуно-Посялками українських храмів Божих в південно-східніх обширах теперішньої Польщі. В статті п. н. "Дав би Бог, щоб прийшло до опам'ятання" пише цей наш історик та письменник-співець Лемківщини—таке:

"Не є це для нікого тайна, що на день 1 вересня, 1939 р. в повітах: Перемишль, Сянік, Лісько й Устрики було 514 (словами: п'ятсотчотирнадцять) високої історичної та мистецької вартости українських католицьких церков. А в т. зв. Ряшівсьському воєвідстві, — отже почавши від Коросна, Березова, Динова, Ряшева, Горлиць, Нового Санча і далі аж до підніжжя Малих Пенін (де саме були чисто українські оселі: Біла Вода, Чорна Вода, Явірки, Шляхтова) по 1 вересня, 1939 р. було 311 (словами: тристаодинадцять) старинних українських католицьких Божих храмів.

З історичної точки погляду слід ще врахувати до цього загального числа українських церков у Ряшівщині 79 церков, яких доля всім відома (ще зперед дати 1 вересня, 1939) з часів т. зв. реформаторської місії Катерини Ваповської в Динівщині, Березівщині та двкола княжого Романова; ці всі українські католицькі церкви силою перемінені на польські костели.

Сучасний стан, про що пишуть самі польські сучасні науковці, такий: в Ряшівщині 163 українські католицькі церкви перемінені на польський лад. А в Перемисько-Сяніцьких округах 120 українських найкращих і великої історично-мистецької вартости, католицьких церков зовсім зметених з лиця землі. При чому ця руйницька польська робота ані на один день не припинюється, але послідовно аж до ґрунту ведеться плян за вказівками т. зв. "На знищенє Русі," авторства польського священника Кубалі." — Стільки подав Юліян Бескид-Тарнович.

Ці слова й цю статистику зліквідованих перед і по 1939 році наших святинь в Карпатах і над Сяном треба мати на увазі — аналізуючи працю польського любителя старини Ришарда Бриковського. Зрештою, як це підчеркуємо в багатьох місцях нашого огляду згаданої праці Р. Бриковського. — він сам признається, що його огляд наших мистецько-релігійних втрат — навіть на терені одного Ряшівського воевідства — не є повний та остаточний. Місцеві польські шовіністи часто не допускали на по-українські терени Ряшівського воевідства — польських фахівців, щоб на місцях робили інвентаризацію, хоч би для чисто наукових цілей.

Болюча передсмертна світлина з прегарного гр.-кат. храму в с. Лопінка, Ліського повіту, збудованого в 1757. Довкола святині сумна пустеля, зарослі травою поля, немає ні сліду з колишніх хат і господарських будинків. Знімку цю зробив незнаний ближче "ми-лосердний Самарянин," чужинець, під час розбірки цього храму, в 1955 році.

6. МОВЧАНКА НА БЕЗЗАКОННІ ДІЛА—ТАКОЖ БЕЗЗАКОННЯ

Для української Нації та її тисячелітньої культури це вчинки, що їм назва “на вічну ганьбу Польщі” зовсім скромна. Ми скажемо, що все те, що в останньому десятилітті мало місце в західній частині наших Карпат та над Сяном, це справжня ганьба ХХ-го століття. Вина за те падає не лише на тих, що такі нелюдські діла творили, але й на тих, що дивлячись на таку руїну святих Божих місць, навіть свого ворога — мовчали, і досіль мовчать. По науці катехизму і цей согрішає, що “на гріх мовчить.” Католицька преса в Польщі повідомляла з початком 1958 р., що варшавський комуністичний уряд повернув римо-католичеській Церкві в Польщі низку релігійних святощів та вартісного церковного приладдя, що його пограбували були під час другої світової війни Німці. Припускаємо, що сталося це на домагання проводу католичеської Церкви в Польщі. А що той самий провід вчинив для Українців греко-католиків в цій державі, під якого церковною юрисдикцією перебуває понад 200 тисяч Українців тамже? Як ми згадували в попередньому розділі, були з початком 1958 року гострі протести Українців гр.-католиків, у зв'язку з намаганням польських “патріотів” розібрати збережені досі чудом — дві стилеві, старовинні українські святині в рясівському повіті.

Була хвиля протестів недобитків-Українців, або свіжо прибувших на ці терени наших поворотців зі Заходу — але на сторінках комуністичного, байдужного в засаді до релігії — українського часопису “Наше Слово” у Варшаві. І допомогла газета, дві старовинні наші святині в Перемищині врятовано від заглади, із рук “побожних” польських обивателів в тих двох місцевостях. Натомість не чути було ані до 1956-го року, ані по ній, ані тепер — ні одного голосу спротиву, перестороги, або й звичайної людської персвазії — зі сторони так дуже впливового в теперішній Польщі — нижчого й вищого римо-католичеського клиру.

Дуже вірадрним явищем співчуття цілого українського суспільства — співчуття до лемківської недолі — є часті й теплі відгуки в українській пресі на цю тему. Це наявний доказ, що лемківська справа, це не вузько-регіональне питання, а загально українська справа. Підхід української преси до лем-

ківської проблеми наскрізь соборницький. Наша преса у вільному світі, без огляду на свою політичну, чи яку ще там закрутку — пише щиро й обширно на ці теми. Подамо найбільш характеристичних уривків, лише за 1958 рік, що їх так часто подибуємо в українській пресі.

Відомий український тижневик, “Український Голос” з Вінніпегу, в ч. з 27 серпня, 1958 р. пише про брутальне відображення старої греко-католическої церкви Св. Норберта в Кракові. Ось факти, на правду варварські:

Стару греко-католицьку церкву Св. Норберта зайняли польські монахи оо. Селезіяни і спершу викинули проживаючих при церкві українських черниць на стрих, де кімнати без вікон. Вони не дали тим черницям доступу до кухні і відтяли їм воду і світло. Так мучились черниці кілька місяців аж до грудня 1948 року. В тому місяці ігумен оо. Селезіянів і 6 польських клериків при допомозі чотирьох фірманів насильно викинули українських черниць з парафіяльного дому на вулицю. Зробили це ввечері, щоб ніхто не бачив того ганебного, ніяк нехристиянського вчинку.

Потім ці польські монахи знищили все внутрішнє урядження церкви враз з вітварем і безцінним іконостасом, якого частини малював між іншим визначний польський маляр, Матейко. В церкві поставлено польський вітвар, а на хорах вміщено органи. Все це поблагословив колишній польський львівський архидієцезій і 13 жовтня, 1951 року посвятив загарбану від Українців церкву на “косцюл.”

В 1957 році Українці пробували відзискати свою церкву, але безуспішно. Їм не дозволено в 1958 році на Великдень відправити там свою Службу Божу, а відіслано до позаміського монастиря Св. Катерини, на так званій “Скалці.”

Таке “християнське” діло вчинили римо-католицькі монахи з українською церквою в Кракові. Годі припускати, щоб і найвищі круги римо-католического духовенства в Кракові не знали про те все. Мовчанка в такому випадку — також гріх, моральна співвина в беззаконні.

В Сяноці, на території заселеній віками українською людиною, мала місце також погана подія, не подобалась вона навіть Полякам, що живуть поза межами “Людової Польщі.” В

польському місячнику "Культура," що виходить у Парижі, в книжці за вересень, 1958 р., помістив статтю Маріян Панковський — про традиційну польську ненависть супроти українського населення в теперішній "Людській Польщі." Автор статті пише на підставі своїх особистих спостережень, зокрема відвідуючи своє родинне місто, Сянік.

Поділившись в першій частині статті своїми враженнями, що в сучасних Поляків у Польщі і досі ще не наступила ревізія старих, трагічно неактуальних вже тепер упереджень супроти Жидів, автор присвячує далі свою увагу Українцям у Польщі.

"Таксамо яскраво — пише він — видно стару звичку націоналізму, коли йде мова про справу українську. Немає української проблеми — заявив мені мій колишній шкільний товариш. — Були Українці, але тепер їх немає. Щойно, коли б ми дозволили їм повернутися, українська проблема заіснувала б наново.

"Склалося так, що в часі мого перебування в Сяноці українська справа "заіснувала" і то, навіть для тих, що не завважили її досі. Одного дня рано, вулицями в сторону церкви іншли люди, які несли церковні хоругви, ризи і літургійний посуд. Того самого дня перед полуднем відбулася в сяніцькій церкві перша від довгих років явна Служба Божа греко-католицького обряду. Відправив її сивенький священик, отець С. Це не було звичайне богослуження, а один великий ламент плач, людей, що лежали хрестом, людей, яким жовтнева зміна дозволила вийти з конспірації, дозволила їм признатися до своєї релігії.

У своїй проповіді священик підкреслив льояльність українського населення супроти Людської Польщі. Згадав про те, як перед війною староство і місцевий полк делегували у дні церковних свят своїх представників і висловив надію, що і сьогодні влада вчинить подібно. Врешті подякували кардиналові Вишинському за допомогу, а місцевому католицькому прелатові за переховання в тяжкі часи церковних хоругв і літургійного посуду. Після тих слів вірні відспівали на інтенцію кардинала і прелата урочисте "Многая літа."

В церкві залишилося лиш кілька жінок, зайнятих замітанням. І тоді, з будинку давнього приходства біля церкви, де від

часу зачинення церкви приміщується гімназійна бурса, вийшло кілька хлопців. Покрутилися по церкві, врешті вийшли на дзвінницю. За хвилину вибігли звідтіль з “українськими летючками.” Занесли їх на міліцію, яка негайно закликала старенького священика. Коли він прийшов, заявили йому передусім, що Укроїнци надужили довіря, а по-друге, що не звернулися до місцевого партійного комітету про дозвіл користуватися церквою, яка є урядово призначена на шкільний костел.

Не помогло вияснювання священика, що здогадні “летючки,” це . . . тексти молебнів, і що про те свідчить не тільки хрестик, але передусім зміст . . . і що вистачить, щоб котрий-небудь з міліціантів, який знає українську мову, переклав ці друки, а справа буде вияснена. Даремно. Перекладача не вишукано, а церкву замкнено.

Я говорив про те з сяночанами. Член партії бачив цілу справу з точки погляду адміністраційно-престижевої: — Прошу вас, пане, адже є тут якась влада, що? Як є, то її не вільно поминати.”

Ніхто з моїх співпромовців не співчував Українцям. Замість стати по боці покривджених, замість дивуватися рішенню, щоб наново замкнути церкву, всі дивувалися радше тому, . . . що її взагалі були відкрили. Епітети, які падали з цієї нагоди, виводилися в простій лінії від Сенкевича і були напаятовані тією самою погордою до “хамів,” “різунів,” і “фольксдойчерів” . . .

На цю дикуньську поведінку польської вулиці в Сяноці скажемо за українським прислів'ям: “риба від голови смердить” . . . Як же дивуватися сяноцьким Полякам-шовіністам, коли, напр., у Кракові ще гірше поступили щодо української святині та гр.-кат. законниць — отець ігумен від Салезіянів та його духовна братія . . .

7. ДЕ НАЙГОСТРІША БУЛА РУЙНАЦІЯ?

На 107-ій сторінці журналу “Охорона Памяток” констатує Р. Бриковський, що найгостріша й найбільш насильна акція розбирання церков відбувалася в повітах Лиському, Сянницькому та Устрицькому. В перших двох повітах діяла виключно зла воля поодиноких членів президії “Повітових Народніх Рад” (ПРН). “Референти до справ віроісповідання часто—особисто (!) брали участь та проводили акцією розбирання святинь, або інспірували таку роботу. Інвентаризаторам “Державного Статистичного Інститу” (ПІС) ставлено різні перешкоди, а найкращим доказом цього була заборона д-рові К. Кутшебіянці зі сторони Повітової Народної Ради в Сяноку --- провадити в 1956 р. інвентаризаційну роботу на терені цього повіту. Навіть інтервенція “Воевідської Народової Ради” в сторону сянницької ПНР показала зовсім безсильною” . . .

З черги цей об'єктивний свідок та безсильний оборонець і любитель українського церковного мистецтва — подає такі спостереження: “Приклад” Народових Рад потягав за собою різні інституції і будівельні фірми. Багато поганих вчинків мають на своїй совісті “Державні Сільські Господарства” (ПГР), в особах їхніх чисельних керівників та директорів.” Значить, найбільше прикладали рук в руйнації — низи, управління та сіре членство, польське ненаситне хлопство із місцевих колгоспів. У зв'язку з такою акцією нищення виявлялося, що “особи, які вели таку акцію, або брали в ній безпосередню участь, мали в цьому часто особисту користь. В першу чергу жертвою церковних розбірок падали об'єкти, що були покриті бляхою, а знявши її — полишали голі стіни, щоб дощі та вітри закінчили своє діло до решти.”

На 110—112 сторінці своєї праці помістив автор інтересний для майбутніх дослідників тих наших окраїнних, західних земель — “Список памяткових церковних об'єктів, знищених у 1939 до 1956 роках.” Він обіймає 11 повітів Ряшівського воевідства, зазначаючи при кожній місцевості рік, або століття, в якому приблизно ці руйновані наші святині були побудовані. Цей трагічний список **неіснуючих** вже (лише до половини 1956 року!) церков виглядає ось як:

Повіт Березів: 1. Іздебки, церква з 1660 року.

Повіт Горлиці: 2. Чертижне, з 18-го століття.

Повіт Ярослав: 3. Корениця, церква з 1649 р., 4. Манастир, ц. з 1719 р., 5. Радава, церква з 1850 р., 6. Воля Червена, церква з 1753 року.

Повіт Ясло: 7. Граб, церква з 1808 року, 8. Котань, церква з початку 19-го століття, 9. Ожинна, церква з 1857 року, 10. Розстайне, церква з 17-го стол., 11. Вишоватка, церква з 18-го стол., 12. Воля Цеклинська, церква з 1768 року, 13. Жидівсько, церква з 16-го стол.

Повіт Коросно: 14. Тиханя, церква з 1790 року, 15. Мшанна церква з 1865 року.

Повіт Ліско: 16. Буковець, церква з 1865 року, 17. Бистре, церква з 1825 року, 18. Тісна, церква з 1825 року, 19. Тисовець, церква з 1830 року, 20. Габківці, церква з 1833 року, 21. Городок, церква з 1790 року, 22. Іванківці, церква з 1850 року, 23. Яворець, церква з 1846 року, 24. Камінна, церква з 1854 року, 25. Кальниця (б. Тісної), церква з 1842 року, 26. Кільчава, церква з 1837 року, 27. Колониці, церква з 1832 року, 28. Криве (б. Тісної), церква з 1845 року, 29. Ліско, церква з 16-го століття, 30. Лішня, церква з 1833 року, 31. Лопінка, церква з 1757 року, 32. Луг, церква з 1864 року, 33. Смерек, церква з 17-го століття, 34. Велике Середне, церква з 1810 року, 35. Стяжниця, церква з 1826 року, 36. Струбовисько, церква з 1843 року, 37. Суковате, церква з 1826 року, 38. Угерці, церква з 1834 року, 39. Веремь, церква з 1850 року, 40. Волковия, церква з 1853 року, 41. Завій, церква з 1868 року, 42. Жерниця Нижня, церква з 1843 року.

Повіт Любачів: 43. Манастир, церква з 1723 року, 42. Синявка, церква з 1877 року.

Повіт Перемишль: 45. Бахів, церква з 1848 року, 46. Бірча, церква з 1829 року, 47. Фредропіль, церква з 1866 року, 48. Кописько, церква з 1821 року, 49. Крайна, церква з 1882 року, 50. Лодинка Долішня, церква з 1824 року, 51. Новосілки Дидинські, церква з 1740 року.

Повіт Радимно: 52. Дмитровичі, церква з 1634 року, 52. Дусівці, церква з 1641 року, 53. Мякіш Новий, церква з 1869 року, 54. Орли, церква з 18-го століття.

Повіт Сянік: 56. Бальниця, церква з 1856 р., 57. Босько, цер-

ква з 1892 року, 58. Дішня, церква з 1738 року, 59. Довжиця, церква з 1840 р., 60. Ясіль, церква з 1825 р., 61. Явірник, церква з 1843 р., 62. Карликів, церква з 1840 р., 63. Лупків, церква з 1820 р., 64. Манів, церква з 1841 р., 65. Міщанець, церква з 1834 р., 66. Небіжчани, церква з 1854 р., 67. Поляни Сурсвичні, ц. з 1728 р., 68. Прелуки, ц. з 1831 р., 69. Пруся, ц. 1793 р., 70. Прибишів, ц. з 1840 р., Пулави, ц. з 1831 р., 72. Щербанівка, церква з 1857 року, 73. Тарнавка, церква з 1834 року, 74. Вислочок, церква з 1818 р., 75. Вислік Горішний, церква з 1834 р., 76. Воля Сукова, церква з 1864 р., 77. Височани, церква з 1805 р., 78. Залужа, церква з 1807 р., 79. Завадка, церква з 1856 р., 80. Зубенько, церква з 1789 р., 81. Жарнівка, церква з 1860 року.

Повіт Устрики: 82. Царинське, церква з 1778 р., 83. Хревань, церква з 1670 р., 84. Дверник, церква з 1765 р., 85. Дзвиняч Долішний, церква з 1800 р., 86. Гульське, церква з 1820 р., 87. Ямна Горішня, церква з 1843 р., 88. Криве, церква з 1842 р., 89. Квашенина, церква з 1777 р., 90. Лобожва, церква з 1844 р., 91. Руське, церква з 1848 р., 92. Середниця, церква з 1765 р., 93. Ступосяни, церква з 1787 р., 94. Станкова, церква з 1765 р., 95. Телешниця Ошварова, церква з 1826 р., 96. Творильне, церква з 1876 р., 97. Тростянець, церква з 1822 р., 98. Устиянова Горішня, церква з 1790 р., 99. Волосате, церква з 1837 р., 100. Затварниця, церква з 1774 р., 101. Завадка, церква з 1838 року.

Ось дуже неповна листа наших **національно-церковних втрат** за 1939—1956 роки. Бо як каже з притиском впорядчик її, Р. Бриковський, в деяких повітах всемогучі місцеві й повітові “кацики” недопускали воєвідських (урядових!) консерваторів, щоб списували стан церков; чи існують вони іще чи розібрані, або в стадії “адоптації” під магазини, шопи, склади на сіно, дрова. Спасибіг цьому чужинцеві й за це діло, що неначе біблійний “Самарянин,” дбайливо, з любов’ю трудився для наукової статистики — про все те, що новітні розбійники-вандали вчинили були в наших Карпатах та над Сяном.

* * *

Деяке поняття про те, як тепер виглядає життя в тих околицях, де знищено таке велике число українських Божих домів можемо мати з опису тих сторін, поданого в українському ча-

сописі з Варшави “Наше Слово.” Під датою 2 лютого, 1958 р. поміщено там репортаж про ці “дикі поля” на Посянні: “Ми зробилися “туристами” і вирушили від Перемишля селами: Пикulichі, Корманичі, Аксманичі, через Грушову до Вугник і далше через Макову, Ямни, Трійцю, Лімну і через Ліщану до Бірчі.

І що ми там побачили? На всьому шляху не видно ні одної української людини.

Свідками, що там 12 років тому жили Українці, є старі за-пущені кладовища та церкви при них, з написами на хрестах: “950-ліття Хрещення Руси-України.”

Минувши село Макову за густим лісом “Турницею,” входимо в зовсім безлюдні місця. Серце крається з жалю, що навіть ліс тут не загосподарований. Скрізь лежать повалені вітром або зрізані і залишені спорохнявілі дерева, що заростають безвартісними кущами. На кожному кроці кидається в очі брак господаря, який вмiло використав би мiльйонні доходи з того лісу.

З високої гори Кичери видно простір, де колись красувалися села Ямна Горішня і Долішня та Трійця. Навіть в біноклі не бачимо куска зораної землі, ані одної хати. Густа, висока трава та засіяні вітром молоді ялиці покривають оране колись поле, що годувало мешканців. Вищі від нас ялиці дивляться здивовано на людей, що замандрували сюди зарослими шляхами і нарушили їх 12-літній сон.

Гниють незбирані величезні гриби, осипаються на землю доспілі ожини, не чути ніде голосу пташини. Чиж би полетіла за людьми на Схід і Захід?

Село Ямни простягалось колись між горами в долині на 9 кілометрів (1 кілометр трохи менший ніж миля). Тепер там лишилася одна-однісенька розвалена хатина, в якій літом мешкають косарі. Де-не-де лишились кусочки парканів і зарослі кропивою сади. Могили, що збереглись, свідчать про те, що тут колись стояли церкви.

В селі Трійця не лишилось ні одної хати. Збереглася лише старовинна церква. Ця церква, згідно з постановою уряду, знаходиться під олікою, як старовинна пам'ятка.

В Ліщані Долішній ми зустрілися з типовим представником нових господарів. Його наставлення — використовувати землю як найбільше і якнайдовше. Оре він скільки хоче і майже де хоче. З пасовиськом для худоби ще краще. Жадних інвести-

цій в господарство не вкладає, бо не відчувається постійним господарем. Його метою є назбирати якнайбільше "грошків" і купувати землю в своїх рідних сторонах . . .

Покищо, не зважаючи на всякі постанови, розбирає сусідні опущені хати на опал. На питання, чи не боїться, що його за це покарають, відповідає сміло, що всі так роблять і в зв'язку з цим ніхто нікого не видасть. Краще ж палити сухим деревом, ніж возити з ліса сире."

Свій репортаж закінчує автор заввагою, що власне там можна оселити Українців групово і створити їм умови культурного і суспільного життя. Але цьому противляться різні місцеві польські "Народові Ради."

В газеті "Шлях Перемоги" (виходить у Мінхені, Зах. Німеччина), в ч. з 7 грудня, 1958 р. поміщено такий лист з Польщі:

"Листа твого одержав. Сердечно дякую. Не раз згадую тебе і причуваються мені ще й сьогодні твої розмови. Я не міг тобі зразу відписати, бо був якраз в дорозі. Їздив до свого рідного села і щойно повернувся. Хочу написати тобі дещо про нього.

"Приїхавши до Горлиць, почув я вже запах наших рідних гір. Щоб натішитись тим рідним, їду даліше пішки. З міста маю все ж таки коло 15 км. По дорозі запитую декого про людей, що тут були. Відповідь завжди одна: на сході або на заході. Щойно в сусідньому селі знайшов я одного земляка. Він запросив мене до хати, почав вощати, розпитувати.

"Свого села ніяк не міг я пізнати. Хат не видно. Де були хати, лози ростуть. Ліс тягнеться аж до колишніх городів. А, як знаєш, до нього треба було йти більше ніж кілометр. Їду даліше. Бачу одну хату і заходжу до неї. Чужі люди! Питаю, чи вони купили той маєток. Ні, їм уряд дав.

"Мандрую далі. Ось церква наша. Стоїть сумна, заросла травою. Нема кому її упорядкувати. Став я, перехрестився. Пробую зайти до середини, двері замкнені. Помолившись коло дверей, їду на цвинтар, щоб помолитись ще на могилі свого батька. А там якийсь нехрист корови пасе на гробах. Нелегко мені було знайти пастуха. Але коли я його знайшов, то йому було не з медом. Я так просто і заявив:

"Як ще раз побачу, що пасеш корови на цвинтарі, то, вб'ю!"

"Дорога, навколо якої колись пливло життя, тепер зни-

на, і порожнім возом страшно їхати. З 145 хатів залишилося 28, між ними знайшовся і 10 наших родин, що недавно вернулись з заходу. Хотіло ще більше людей повернутись, але їм вже не дозволено. Та й тим тяжко господарити. Дикі свині ходять по хлібах та картоплях. Треба ночами вартувати, бо все нищать. І вовків у лісі можна здибати, а часами тічня женеться і через село. Не дай Бог, щоб їм на дорозі попалась яка вівця. На людей влітку не кидаються, бо мають харчів досить. Але зимою не знати, як буде. Диків стріляти не можна. А вовка можна вбити тільки палицею. Якщо вдасться кому так забити, дістає 1,000 злотих нагороди.

Опущена церква в с. Росолин, пов. Устрики, збудована в 1750-му році. Місцеву українську людність вивезено, одних на Схід, інших на Захід, а стара прегарна церковця йще до кінця 1956 року стояла не знищена. В 1956 р. польська людність робила намагання розібрати її, але консерваторський уряд в Ряшеві гостро спротивився тому. Який стан тепер, не знати. Бачимо на світлині, як дикі кущі сягають вище вікон церкви. де колись молились люди, пташня і дикі звірі господарюють.

8. ЯКА ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ СВАТИНЬ?

Про стан українських православних церков в Люблинському воевідстві не знаємо й досі. А що тамошню українську православну людність вивезено теж масово в західні, по-німецькі землі, довідуємось хоч би зі завваг українського часопису у Варшаві, "Наше Слово." В числі з 18 травня, 1958 р., в статтейці "Цифри з Ольштинщини" подано, що "зараз на території Ольштинського воевідства існує 14 православних церков, є також 4 церкви греко-католического обряду." Як далі подано в цій газеті, в Ольштинському воевідстві проживає найбільша кількість українського населення, бо аж 54 тисячі, округло 11 тисяч родин. Як скрізь в Польщі, пише газета, і ці Українці живуть у великому розпорощенні в цьому воевідстві, бо аж в 17-ти його повітах. З цього ясно виходить, що й українське православне населення із північно-східних територій теперішньої Польщі — було теж розпорощене світами—тисячами, зі своїх предвіцьких селищ. Коротку, суху вістку про відкриття важко понищеної української православної церкви на Холмщині — знаходимо в "Нашому Слові" з Варшави, в числі з 25 травня, 1958 р. Під заголовком "Відкриття церкви в селі Селище," читаємо: "В селі Селище, Володавського повіту, після переселення українського населення — залишилась церква. Стояла вона без опіки і була за той час трохи знищена. Знищені були особливо вікна, двері та підлога. Коли зішло до Селища знову кілька родин, вони почали старатись про відкриття тієї церкви. Одержавши згоду на відкриття—люди почали ремонтувати, приводити церкву до порядку. В неділю, 4 травня, в церкві відбулось перше богослуження, на яке прийшло біля 80 осіб."

Стільки вдалось нам виловити про стан полишених українських православних святинь із сторінок цього часопису, видаваного українською мовою польським комуністичним урядом, чи там його агентурою, Українським Суспільно-Культурним Товариством. Поза тим часописом, інакшого джерела щодо пізнання фактичного стану понишених українських православних церков на Холмщині та Підляшші — покищо не має! Автор цих рядків має під руками майже два річники цього варшавського часопису, і, на жаль, це лише друга згад-

ка в ньому — про церковне життя і теперішній незавидний стан українських православних переселенців в теперішній Польщі. Тим разом уперше згадано про полишену та знищену святиню на території Холмщини, у Володавському повіті. І ця згадка в часописі — така суха, офіційна, сказати б — підретушована ясними красками. Майже десять років стояла ця святиня опущена, без вікон, дверей та підлоги, і в результаті подано в цій газеті, що вона “трохи знищена”... Можемо уявити собі хату, навіть муровану, але без вікон та дверей, — довгими роками, яке там знищення в середині, від самих лише дощів та вітрів? І чи коли дізнаємось, хоч би з подібної наукової студії—іншого польського автора, скільки десятків і соток таких “троха знищених” українських православних святинь стоїть іще на цій скривавленій нашій землі, холмській та підляській? Під час і після Другої Свтової Війни відбувались там такі жахливі морди українського православного населення, його нечисленної інтелігенції, та високо-патріотичного духовенства, що перед тими злочинними актами польської солдатески — бліднуть криваві ексцеси польського шумовиння на інших українських землях, в тому ж часі!

На тій території, до старої польської ненависти національного характеру, прийшов іще й релігійно--церковний чинник. Це було не лише українське населення, його прадідні святині але й в додатку — і що головне, православного віровизнання. Отже подвійно зненавиджене Польщею, тією комуночервоною, а ще більше тією біло-червоною, з хрестом і “ружанцем” в руках... Яка шкода, що паралельно до цього нашого реестру трагічних втрат Українців греко-католиків, не маємо змоги подати такого ж самого сумного реестру втрат— і українського православного населення під польською кормигою.

А яка тепер доля їхніх полишених святинь у Холмщині та Підляшші? І чи колись дізнаємось про них, так само, як про греко-катол. храми написав Р. Бриковський? Виходить що в місцях найгіршого поселення української меншини в Польщі,—православні Українці щодо церковного життя — куди краще зорганізовані, ніж їхні брати греко-католики. Ці останні, мабуть, за останніх десять років національного терору, багато основніше “всякнули” в римо-католицьке, польське

море. Бо то “вшистко єдно,” судячи по словах польського перемиського єпископа, сказаних недавно до перемиських Українців. І не він один так каже, не від сьогодні.

* * *

Вісті про православну українську людність в “Людській Польщі,” про її релігійне й духово-національне життя також скупі. З “Православного Календаря на 1958 год,” виданого Варшавською Митрополією в російській мові (бо так напевно бжає Варшава, а ще більше духовний зверхник Православної Церкви в Польщі — московський Патріярх!). Календар своїм змістом дуже убогий. На чолі Митрополії стоїть митрополит Макарій. Найвищим церковним органом є Священний Собор Єпископів, що підлягає Московському Патріярхові. В цьому календарі подано в польській мові інформаційну статтю про стан “Святої автокефальної Православної Церкви в Польщі.” Вся митрополія ділиться на чотири Єпархії: Варшавсько-Більську, Білостоцько-Гданську, Лодсько-Познанську та Вроцлавську. Усіх парафій 175. Числа священників і вірних не подано. Деякі Єпархії, — це старі церковні одиниці, а такі Єпархії, як Білостоцько-Гданська та Вроцлавсько-Щетинська, це ті, нові, що “опікуються” над виселеними з Підляшшя та Холмщини нашими земляками.

Варшавське “Наше Слово” подає жмут відомостей про Українців на Підляшші. Це старий терен поселення Українців, і сьогодні з усіх територій Польщі живе їх там найбільше. В самому тільки Більському повіті проживає понад п'ять тисяч Українців. В деяких селах вони становлять 50 відсотків населення. На жаль, українське культурне життя на тих теренах дуже кволе. Проявляється воно назовні в українських традиційних обрядах, як весілля, хрестини і т. п. Тоді можна почути гарні українські пісні, такі самі, як на інших наших землях. Українських шкіл на Підляшші обмаль, про це пильно дбають “власність імуші.” В церкві священники говорять переважно по російськи, це здебільша старші особи, виховані відомими поліційними методами старої Польщі, куди свідомішим Українцям, а то й книжкам, часописам в українській мові — була замкнена дорога. Підляшшани й далше називають себе “тутешніми.”

Що й з Підляшшя виселено в 1947 р. багато Українців — довідуємось із офіційного звіту “Комісії для справ Ряшівського

Опущена дзвіниця в селі Ямна Долішня, Устрицького повіту,
розібрано її в 1956 р.

й Люблинського Воевідства," виданого в 1958 році. Люблинське воевідство обіймає ціле Підляшшя й Холмщину. З цього обширу виселено в 1947 році 38 тисяч осіб, з якого числа повернуло досіль на давні місця понад три тисячі родин.

Про життя Українців у Холмщині ще менше вісток подає ця преса. Одне є певне: польонізація там багато гостріша, як на "неутральному" Підляшші. Це терен, де під час другої світової війни мало місце велетенське національне відродження Православної Церкви, згадати б постать і заслуги її славного Архипастиря і світоча церковної науки, Владики Митрополита Іларіона (в світському сані Д-ра Івана Огієнка, визначного нашого професора й науковця). Не лише колишній польський режим, але й теперішній червоний — пильно дбає, щоб українська свідомість не мала туди приступу. Брутальною силою зліквідовано й те, що там насаджено було згаданим Митрополитом (тепер Первоієрархом УГПЦеркви в Канаді) Іларіоном та кадрами національно свідомого українського православного духівництва. — Як подає канадський журнал "Віра й Культура" (Вінніпег) величаву православну катедру у м. Холмі ("на гірці") перемінено на римо-католицьку церкву. В колишній владичій резиденції — живе польський пробощ кс. Мрозик. Багато людей в Холмі та околиці мило згадують свого давнього дорогого Владика, Іларіона, що йому стільки добра завдячують. . .

В українських селах на Люблинщині, подає "Наше Слово" і дальше панує непевність, байдужість і заляканість. "Чому не орете, не сієте, питає кореспондент цього часопису людей. Чує притишену відповідь: Ходять чутки, що будуть нас вивозити на Схід, подібно на Камчатку . . . Тому все в селі спить, читаємо в цьому часописі з 22 червня, 1958 р. "Лише біля церкви в неділю, коли зідуться Українці з доволішних сіл, залунає рідна мова." Такі відомості з великого й багатого колись Заболотова, — Знову ж у цьому часописі, під датою 16 березня, 1958 р., п. нагол.: "Українці на Підляшші" читаємо: "І справді, в нас на Підляшші є багато людей, що самі не знають, хто вони. Білоруси — ні! До Українців не признаються, бо бояться, щоб їх десь не вивезли, і зі страху кажуть — ми Поляки, а не Українці."

Хто сіє ці страхи спитаєте? Не помилилось, як скажемо: однаково Варшава, як і "покровителька" її, червона Москва.

Такі гаразди українського православного населення в “Людській Польщі.” Словом, така сама невесела їхня доля, як і їхніх братів Українців греко-католиків — над Сяном, в карпатських горах і на далеких, чужих для них “відзисканих,” понімецьких землях, в холодній Ольштинщині, на Поморі, чи біля Гданська. Так їм живеться тепер, в добу деяких “демократичних” свобод, здобутих під час політичної “відлиги” в 1957 році. А яке ж бездонне горе переживали вони до цього часу? До 1947 року?

Яка була “опіка” польського населення над українськими православними святинями перед 1956 роком, коли в “Нашому Слові,” в ч. з 25 січня, 1959 року в нотатці “З мандрівки по Підляшші” читаємо таке:

“В селі Полоски на 180 дворів було кдлись 80% Українців. Тепер частина людей повернулася. Хоч поруч, у Хорощині є польський костел, але Українцям у Полосках церкву забрали. Ксьондз каже, що то його, а Українці мусять йти до церкви аж 20 кілометрів”... Таке на далекому Підляшші чинять з Українцями-православними польські духовники і в 1959 році.

Цей самий варшавський тижневик “Наше Слово” подає в ч. з 8 березня, 1959 р., за польським часописом з Варшави “Валька Млодих,” а саме з репортажу Міхала Тося, ось таке:

“Ксьондз Новак в Дебегневі не любить Українців. Він вважає, що навіть після смерті не повинні вони лежати разом з Поляками. Отже поділив цвинтар, визначаючи для православних місце спочинку біля самогубців. Коли православні не визнали розділу цвинтаря і ховали покійників між католиками, підбурені ксьондзом католики двічі вчинили бешкети, припинені щойно міліцією. Новака притягнуто до судової відповідальности.”

У висновках М. Тось пише:

“Не дає, однак, спокою факт: чому така пуста лава підсудних? Ксьондз Новак? Згода, але він не був сам. В бешкетах на цвинтарі вело перед кілька “девоток,” які також повинні знайти в салі суду, і то не в ролі свідків, а в ролі обвинувачених. Чому слідчі органи прогавили цю обставину? ..

І друга справа, не менш важлива. Чому процес відбувається щойно тепер — в рік і пару тижнів після випадків? Вчинок ксьондза Новака, хоч би з огляду на суспільну шкідливість, повинен швидко знайти свій епілог в суді.”

“Українське Православне Слово,” офіційоз УПЦеркви в ЗДА, (в числі за травень, 1959 р.) дає такі свої завваги щодо шовінізму польських священиків:

“І тут, як бачимо, згадується тільки про православних, хоч як відомо, різні “цвинтарні містерії” переживють в Польщі і католицькі Українці, про що чимало приходилось вже читати не тільки в нашій вільній пресі, але й в тій самій “Нашім Слові.” Як відомо, старання Українців-католиків у Польщі — мати в тій країні окрему церковну організацію, на чолі з окремим Єпископом, або хоч адміністратором — не дали жадних наслідків. Не помогли й заходи в тій справі архиеп. Івана Бучка та інших українських католицьких чинників, зокрема під час побуту в Римі польського прimateса кардинала Вишинського, який там був з нагоди коронації Папи Івана XXIII. Ватикан став по стороні кардинала Вишинського і, видко, без великого болю згодився на те, щоб у Польщі був “один пастир” з двома стадами: вищої кляси — польським і нижчої, підпорядкованій першій — українським.

Коли ж іде про православних Українців у Польщі, то вони ще в гіршому положенні, а ілюстрацією цього може бути хоч би справоздання “Нашого Слова” про зїзд української молоді інтелігенції у Варшаві (дивись “УПСлово” ч. 7 за 1958 р.), на якому українська молодь відважно домагалась хоч би проповідей в українській мові в тамошніх православних церквах. “Атквефальна” Варшавська Православна Митрополія, фактично підпорядкована Московському Патріярхові, цього голосу теж не почула, як не почув голосу українських католиків Рим. Та Москві нема чого дивуватись. Як стверджено, Варшавська Митрополія православні парафії в Польщі обсаджує виключно москвофілами, або просто Москалями, а в тій і на Лемківщині. Цього не досказав автор статті в польському часопису, але на це делікатно звернула увагу редакція “Нашого Слова,” пригадуючи народню поговірку “де двоє беться, там третій користає.”

Стільки цінних думок в “Українському Православному Слові” про православних Українців в Польщі. Про антиукраїнську роботу москвофільських “місіонерів” на Лемківщині пишемо окремо в розділі п. наг. “Сповнилася” чаша терпінь.”

(70 стор.). Там під кінець подаємо офіційне свідчення у Вашингтоні -бувшого високого старшини советської тайної поліції П. Дерябіна, про російського митрополита Ніколая, заступника московського патріарха Алексея. Як виходить, цей високий духовник у Москві був на службі червоного МВД (тайної поліції)... "Автокефальна" Варшавська Митрополія, яка весною 1959 року розпочала "місіонерську" роботу поміж Українцями в Польщі,, знаходиться також під церковною юрисдикцією цього відданого й лояльного Советам — патріарха "всієї Руси," Алексея. Однакова їхня "церковна" робота!

9. СВОЇМ І ЧУЖИМ ТРЕБА ЗНАТИ ПРО ЦІ НАСИЛЛЯ

Інтересні є кінцеві висновки Ришарда Бриковського, зокрема ті, що мають відношення до вандальського винищення прецінних пам'яток українського церковного мистецтва в межах теперішньої Польщі. А вже з приємністю приймає до відома українська людина високо-культурні рефлексії автора цього сумного огляду, як, наприклад: “Деяке поняття про те, що зруйновано, можна мати, оглядаючи те, що врятовано, головню з внутрішнього устаткування храмів. Ці святі предмети приміщено в новосандецькому, перемиському і сяноцькому музеях.”

З цього виходить, що в тих трьох повітових містах (у їхніх музеях) збережено від заглади деяке число дорогоцінних, старинних ікон, церковних риз, а може й деякі вартісні іконостаси туди дістались? Про існування тих музейних збірок не згадує зовсім варшавська українська газета “Наше Слово,” мабуть не хоче дразнити своїх панів-хлібодавців, червоних верховодів у Варшаві. Згадка про такі музейні експонати, врятовані з руїни, конкретно — з рук польських розбишак, була б свідомством їхнього злочину супроти українського народу та його історії.

Дальше, на 108-ій сторони своєї праці, пише з резигнацією польський автор, Р. Бриковський, таке: “Тимчасом акція розбирання йде далі,; всупереч усім алярмам у пресі, всупереч публічній opinii та проти волі урядових консерваторів. В осени, 1956 р. розібрано церкви в Боську, Дешній, Телесниці Ошваровій і Волі Суковій.” З приємністю нотує він, що деякі “радикальні заходи” врятувати рештки наших святинь, таки вчинено. Наприклад, старанням енергійного воевідського консерватора (Ряшівського воевідства), якого досі ніхто не хотів слухати - забезпечено такі церковні об'єкти: церкву в Улючі (з 1510 року), церкву в Кругелі Великім (1630 р.) та святиню в Пятковій, з 1732 року. Зокрема подає він, будуть законсервовані церква в Улючі та 15 інших святинь у цьому воевідстві, що негайно потребують консервації. З кінцем 1957-го року повинна бути закінчена акція, що її ведуть “розпізнавчі консерваторські групи” в 110-ти місцевостях цього воевідства. Такж деякі дуже цінні предмети, що їх можна перевез-

Стилева, прегарна наша святиня в с. Пяткова, пов. Перемишль. Збудовано її в 1732 році, тепер море трав довкола неї, вітрами і дощами знищені копули, порозбиті вікна, а який жалюгідний стан у середині цього Св. Храму, можемо собі уявити. Знімку зроблено офіційними польськими чинниками в 1956 році. Про її долю тепер не знаємо.

ти, будуть збережені від заглади — в організованому недавно під Сяноком “резерваті народного будівництва.” В першу чергу будуть туди перенесені предмети, а по можності й цілі об’єкти з тих теренів, що й досі є незамешкані, тому найскорше наражені на знищення. Як, наприклад, прегарна церква в Росоліні, в устрицькому повіті, з 1750-го року.

Скільки з тих обіцянок, поданих в журналі “Охорона Памяток” з 1957 року, зреалізовано, ніхто не має змоги дізнатись і по сьогодні. Автор цих рядків майже від двох років пильно прочитує варшавський часопис для українських “скитальників” в теперішній Польщі, і не знайшов досі ані одного рядка згадки про такий важливий і “великодушний” акт червоного уряду у Варшаві — врятувати від повного знищення хоч деякі найцінніші наші мистецькі скарби — в згаданому “резерваті” під Сяноком. Або його реалізація — це відомі польські перехвалки, або він існує, але для польських культурних памяток, а “гайдамацькі” святощі нехай гниють і диким хабаззам нехай заростають далі; або, нехай топлять ними в печі “побожні” заїди зі західних теренів Польщі, кольонізатори новітніх “диких піль” в Карпатах, над Сяном та Бугом... Або врешті дещо й урятовано у згаданому резерваті під Сяноком, але про це не можна писати у газеті для Українців в Польщі, щоб не дразнити їх, не пригадувати їм доконані насильства наддушвою Народу старої України-Руси, що довгими століттями з таким героїзмом протиставився польській асиміляційній роботі.

Наприкінці стверджує Р. Бриковський у своїй праці таке: “Дотеперішні втрати на цих теренах не лише господарського, чи культурного порядку, але це передусім моральні втрати, і так на них треба дивитися.” Лемківщина, пише він, це терен, на якому зустрічались в історії окремі світи, західній і східній. Тут відбувалася синтеза Сходу й Заходу, що дістала своє оформлення в оригінальній архітектурі лемківських церков. Подібно, як бойківська й гуцульська групи, в дальшій частині Карпат. Цю спадщину треба було заховати, а не руйнувати її.” — Такі останні акорди цінного для майбутніх українських поколінь (та їхніх істориків, а можливо й політиків!) — нарис польського науковця, Ришарда Бриковського, скромно затитулованого “В справі церковної архітектури Ряшівсь-

кого воевідства.” Помішено цей нарис на сторінках офіційного польського (державного) видавництва, в органі Міністерства Культури й Штуки у Варшаві. — Ми обмежились лише до коротких, найбільш конечних для українського читача, пояснень та дигресій.

Віriamo, що кожна свідома українська людина, без огляду на релігійну приналежність та з яких земель поневоленої нашої Батьківщини вона не походила б, радо прочитає цю нашу скромну публікацію. Для прийдешніх наших поколінь, також можливо й для майбутніх наших державних будівничих — витягнення на світло денне зпоза червоної занавіси — праці Р. Бриковського зробить свою роботу, хто знає, може й причиниться українській справі. Навіть тоді, як не стане нас, очевидців і свідків Другої Світової Війни та її трагічних наслідків для України. Для чужинців — також поміщені на її сторінках світлини зроблять відповідне враження. Ці світлини досіль нікому у світі не були знані, а їхня мова куди сильнішою буде, як науковий матеріал Р. Бриковського та його обрібка автором цих рядків. Ці документарні світлини живцем нагадують відому руйнацію українських православних святинь в “католицькій” Польщі в 1938 році. За сім тижнів знищено тоді Поляками 110 українських православних церков на Холмщині. Як виходить, колесо історії повторюється . . .

Науковий і, джерельно, фахово оброблений матеріал у праці Ришарда Бриковського може й замкне уста тим польським “історикам,” патріотам та публіцистам у Польщі та поза її кордонами, що пишуть неправду про описану тут руйнацію українських святинь у теперішній “народовій” Польщі. Два роки тому, наприклад, писав варшавський католицький часопис “Слово Повсехне,” що в Польщі за останнє десятиліття знищено лише 80 гр.-кат. святинь!.. Спираючись на такий “джерельний” інформації, відомий польський тижневик з Толідо, “Америка Ехо,” писав в ч. з 29 червня, 1958 р., що “напевне не збурено тих святинь навмисно, але понищив їх, як то кажуть, зуб часу.” Об’єктивна й автентична праця Р. Бриковського дає на завжди відповідь своїм і чужим, як це було по правді з тими “зубами часу.”

Автор цих рядків, хоч і не з Лемківщини родом (а з “Бойків”), мав нагоду довший час в уніформі, і без нього, зміряти цю прегарну землю, полюбити це чесне й здорове плем'я нашої широкої Батьківщини, бачити на свої очі, як любив наш брат-Лемко свої небагаті гори та як гордо боронив перед нашествиям свого відвічного ворога, Поляка, свою тверду лемківську душу, мову та культуру. На американському континенті це тверде наше плем'я найдовше заховало своє рідне обличчя, найбільш привязане до своїх предвіцьких традицій та дуже жертвенне на Божі і народні потреби. На жаль, не всі признаються до своєї Матері, України-Русі, а слухають тих, що тягнуть їх у Москву.

Про цих незрячих наших братів, Лемків і Закарпатців — пишемо окремо й обширно — в розділі “Нехай відчиниться Ваше серце!” (76—83 стор.).

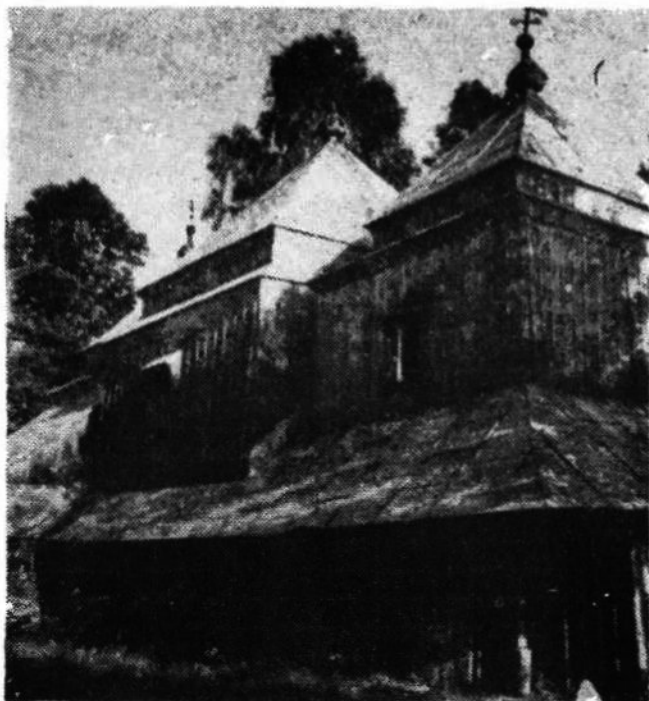

Українська церква в селі Тісна, Ліського повіту, збудована в 1825-му році; її стан з 1955-го року, розібрано її з кінцем 1955-го року. Це остання знімка з цього гарного нашого храму в центральних Карпатах, зроблена чужинцем, любителем українського церковного мистецтва;

10. ЩЕ ПРИЙДЕ ВЕСНА!

Український журнал-місячник "Нові Дні" (Торонто, Канада), в ч. за травень, 1958 р., подав рецензію на український православний збірник "В обороні Віри." Спинимось на статті Т. Хіхітки п. наг. "Нищення церков в Україні комуністичною Москвою," бо вона має деяке відношення до наших рядків, про нищення українських гр.-кат. святинь в червоній Польщі. Співробітник-рецензент цього журналу, В. Стеблець, пише в своїй вдумливій рецензії на цей Збірник: "Його (автора тієї статті) завдання — показати, як, з допомогою кого й для чого руйнувала наші церкви Москва. Вона не мала за мету руйнувати тільки церковні будинки, повалити мури. Руйнуючи не самі церковні будинки, але й церкву, Москва прагнула зруйнувати мораль українського народу. Прочитавши цю статтю, переконуємося, як безбожний комунізм намагається вбити не тільки тіло, але й "святая святих" нашого народу— його християнську душу. Проте автор глибоко переконаний, що можна знищити мури, фізично знівечити тіло, та не можна умертвити душу—вільну, безсмертну. "

Парафразуючи слова рецензента тієї статті, В. Стеблеця, запитаємо наприкінці наших рефлексій над студією Р. Бриковського: як, з допомогою кого й для чого руйнувала в 1949-1956 роках і по сьогодні українські гр.-кат. і православні церкви комуністична Польща? Це було наявне й безбожне намагання убити не лише тіло, знищити не лише фізичні об'єкти цінності українського народу тамже, але, і головно—убити, знищити само "святая святих" української меншини в цій державі, його національну свідомість, щоб тим легше проковтнути й опоячати 300-тисячну масу українських вигнанців зі своїх предвічних селищ. З тою метою розпорошено в 1947 році виселених Українців в 9-ти польських західних воєвідствах. Найбільше скупчення наших виселенців є в Ольштинському воєвідстві; як подає часопис "Наше Слово" з 18 травня, 1958 р., кількість українського населення виносить там 11 тисяч родин (54 тисячі осіб), 7 відсотків цілого населення цього непривітного й болотнистого воєвідства. Але й тут наші люди живуть теж у розпорошенні, знаходяться аж в 17-ти повітах! Така була і є політика варшавського режиму: діли й пануй.

Прегарна стилева церква в селі Смільник, Устрицького повіту, збудована в 1791 році, — її стан в 1956 році. Яка її доля тепер, невідомо.

Як даліше довідуємось, в містах Українців небагато, це переважно молодь, що працює. Старша інтелігенція укривається. За минуле 10-ліття багато виріклось своєї народности, ще більше забуло свою мову, а більшість молодого покоління вже її не знає. Хіба в Ольштинщині краще щодо цього. В містах і на вулиці чути українську мову. Як подає "Наше Слово," під час Різдвяних Свят в 1958 р. в деяких місцевостях вперше за десять років можна було побачити українських колядників . . . Тепер на Ольштинщині існує 14 православних церков, подає цей часопис, на жаль не в усіх проповідують священники українською мовою. На нашу думку, --- про це вже пильно дбає Варшава, як також Московська Патріярхія, під якої духовною юрисдикцією перебувають православні єпископи в Польщі.

Також свідомо чинить Варшава гори труднощів тим українським виселенцям, що за всяку ціну повертаються на свої старі землі. До половини 1958 р. на Лемківщину повернулося ледви одинадцять соток родин, і ці родини викуплюють наново свою прадідну землю! До 1939 року жило на терені Лемківщини 250 тисяч українського населення — в 400 селах та 10-ти містах; тепер там насилу шлють кольтоністів-гуралів зпід Татр, але ті нерадо туди, зокрема в гористі наші Бескиди, пхаються. . . Чи не бояться завтрішнього дня?"

Отож у нищенні українських святинь у теперішній Польщі подали собі руку дві діаметрично протилежні собі сили: комуністична ненависть до релігії, культу — та, пожалься Боже, одвічне злобонасилля польського народу та його Костелу до всього, що українське. Наші рядки й невеселі міркування, рефлексії над працею Р. Бриковського та її трагічними ревелляціями для нас, закінчимо словами рецензента збірника "В обороні Віри": Можна знищити мури, фізично знівечити тіло, але не можна умертвити душу! Душа Народу — невміруща, як невміруща душа самої людини. Вона частинка самого Бога. Ось чому з вірою дивимось у наше майбутне, в інакше завтра наших "зранених Карпат." На руїнах і пустелях далеких—здвож Сяну, Вислока й Ослави, в ярах і зворах Бескиду і над горішним Бугом, прийде весна! Бо "не скує душі живої" і найчорніше насилля вороже, жадна руйнація дочасних культурно-релігійних надбань українського народу. Він був і назавжди остане історично-правним господарем своєї

землі. Божа справедливість та стихійна сила нашого народу куди сильніша від Варшави та її сьогодішнього опікуна, Москви. Руками польськими, червоними й біло-червоними вчинила вона, Москва, в останньому десятилітті на західно-українських землях те, що до 1939 року творила вона на центральних та східних українських теренах. Мільйони судетських Німців, прогнаних червоними Чехами зі своїх предвіцьких земель у Західну Німеччину, зовсім не резигнують з повороту до своїх міст і сіл. Їхній побут у багатій, демократичній Німеччині лише часовий. Те саме сказати треба про триста-тисячну масу українських заточенців у мазурські болота і в найгірші терени “відзисканих” польських земель на заході тієї держави. У їхні святі руїни й дорогі далекі пустелі —ще прийде весна!

* * *

У “Щоденнику” великого й славного вигнання з Рідних Земель, гетьмана Пилипа Орлика читаємо такі зворушливі слова: “Я чужинець і мандрівник у цьому світі, тільки від Тебе, мій Боже, можу чекати допомоги . . . Я благаю тільки одну річ у Господа Бога й завжди благатиму її: нехай Він визволить мене з вигнання!” — Не зважаючи на безнадійну тодішню ситуацію, після програної битви під Полтавою (з Москалями), 250 років тому, одна віра в поворот на рідні землі — тримала гетьмана-вигнання в боротьбі за священні права свого поневоленого Московю народу.

Тисячі українських родин в 1945—46 роках насильно виселених до ССРСР і в 1947 р. брутально прогнаних до західних і північно-західних територій “Людскої Польщі” — ждуть і Бога просять тільки одного: нехай Він визволить їх з московсько-ляцького вигнання, поверне їх знедолених на рідні, старі гнізда.

Яке становище до тієї трагедії українського населення в Польщі — київського уряду ніби “української” держави зі столицею в Києві? В 46 числі “Літературної Газети,” що виходить в Києві, з дня 13 червня, 1958 р., поміщено довшу статтю під заголовком “За два роки.” Написано там про два роки праці українського часопису, що виходить у Варшаві, для Українців у Польщі. Про гегенну цього розсіяного народу, що на приказ і при помочі Москви був розсіяний по далеких просторах поль-

ської території, там нема ані згадки. Про те, що Українцям за останніх 10 років в Польщі не вільно було навіть говорити по українськи, молитися, взагалі признаватися до своєї народної приналежності, там в цій “українській” газеті з Києва нема теж згадки. Хіба сказано таке: “... українське населення в Польщі до 1956 року не мало ані своїх шкіл, ані ніяких культурних товариств. Рідко було можна дістати українську книжку.” Аж за останні два роки, лише ця червона пропагандивна газета з Києва, Українці в Польщі дістали свій український часопис, що пише про місцеві потреби українського населення, про свої школи і таке інше. А про те, на чий приказ — комуністична Москва тому 10 років розсипала 300 тисяч українського населення по далеких територіях, поміж Поляків на захід, ця “українська” газета з “вільного” Києва не пише. Тепер вона “радіє” успіхами Українців у Польщі, яких вони не мали до того часу, як Польща була стопроцентово під контролею Москви. З лібералізацією тамошніх відносин, яка там наступила в 1957 році, полекшало і Українцям в Польщі. А це зовсім не заслуга великого, могутнього сусіда Польської держави, на сході, ССРСР, а противно, з демократизацією й деякими полекшами польського населення, прийшли деякі полекші й для Українців, прогнаних зі своїх рідних земель на захід. Прогнаних Поляками, на приказ червоної Москви.

У варшавському “Нашому Слові,” що друкується українською мовою для Українців в Польщі (на 300 тисяч їх дуже мало читає й передплачує цей часопис!) — в числі з 20 квітня, 1958 р. поміщено вірш молодого поета Миколи Петренка, що вже виховався в суворій польській дійсності, а може й сам переживав страхіття 1947-го року. Хто уважно прочитає цей вірш, сам зрозуміє, що мав на думці автор, хто вороги його народу, за яку Україну і на кого він шукає помсти. Ось вірш Миколи Петренка:

**Мені поле співало,
Як малим колихало,
Люлі, люлі, мій хлопчику, хлопче!
Хто жита незорії топче?
То в нестримнім розгоні
Мчать без вершників коні,
Кров гаряча по гривах дзюркоче...**

Поле пісню співало,
Жито колос схиляло
На коні прострілені груди.
Хто ті рани загочоватъ буде?
Ані батько, ані ненька,
Лиш волошка синенька,
Рано-вранці рососою остудить . . .

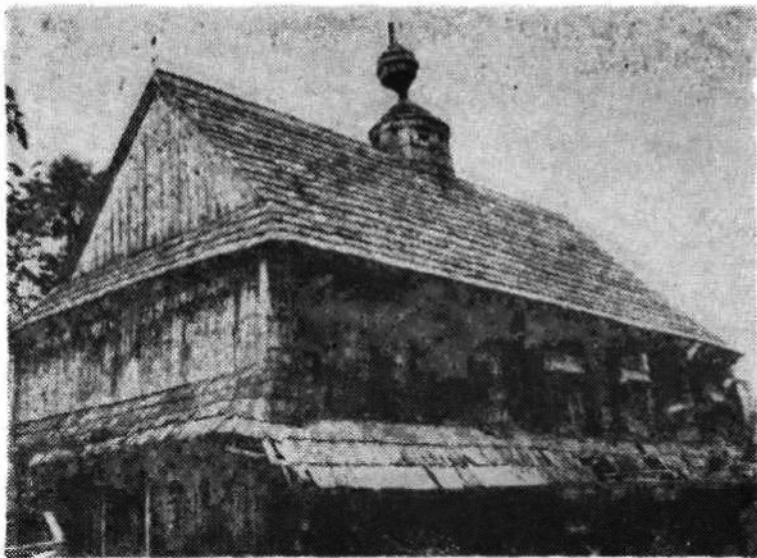
Мені поле співало,
Мене поле повчало:
Тихо, сину, будь тихо, мій сину,
Та про них пам'ятай до загину,
Щоб як треба, та в полю
Зміг повстати за волю,
Зміг повстати за рідну Україну.

11. ЧОМУ І ЯК ВИСЕЛЮВАНО ЛЕМКІВ?

Від кількох років стала голосною справа повороту наших братів Лемків на їх прадідні землі, звідки їх насильно виселив польський комуністичний уряд. Знаємо, що різними крутїствами Поляки не дозволили Лемкам вернутися до рідних сіл, бо вони воліють, щоб Лемки не були разом, але щоб вони розтопились і розгубились серед польського населення.

При цій нагоді, варто нагадати, як дійшло до виселення Лемків з їх рідних земель. Як відомо, на конференції в Ялті усталено кордон між Польщею і Советським Союзом. Цей кордон проходить по так званій лінії Керзона, тобто здовж рік Сян і Буг. Всі українські землі на захід від цієї лінії, отже Надсяння, Лемківщина, Холмщина і Підляшшя, попали під владу Польщі. Червона Польща продовжувала супроти Українців ту саму політику винищення, що й Польща Пілсудського та Мосціцкого. Українців почали примушувати переселюватись за Сян і Буг. Це насильне виселювання Українців із Закарпаття не проходило легко, бо мешканці українських земель Ярославщини, Любачівщини, Равщини і Белзчини, а також Холмщини і Підляшшя, не хотіли покидати своїх місць, де вони народились і де жили їх батьки та діди. Польська влада і польська місцева адміністрація зустрілися із завзятим спротивом українського населення, головню на Лемківщині, яке стало боронитися за своє право жити на своїй землі. В обороні українського населення виступили теж відділи українських повстанців, до яких прилучилася місцева молодь. Збройна оборона була така завзята, що Поляки не могли собі дати ради. Тому на якийсь час вони припинили акцію виселювання, готуючись до ширшої розправи.

За деякий час польський маршал Роля-Жимерські вислав на Лемківщину генерала Карла Сверчевського, щоб він простудіював ситуацію і випрацював плян, який мав би остаточно здавити український спротив. Цей Сверчевський був запеклим комуністом і брав участь в еспанській війні в рядах комуністичної інтернаціональної бригади. На Лемківщині діяв відділ Української Повстанської Армії теренового відтинка "Сян," якого командиром був Степан Хрін. Цей повстанський відділ зробив засідку на ген. Сверчевського та його почот. Сверчевський

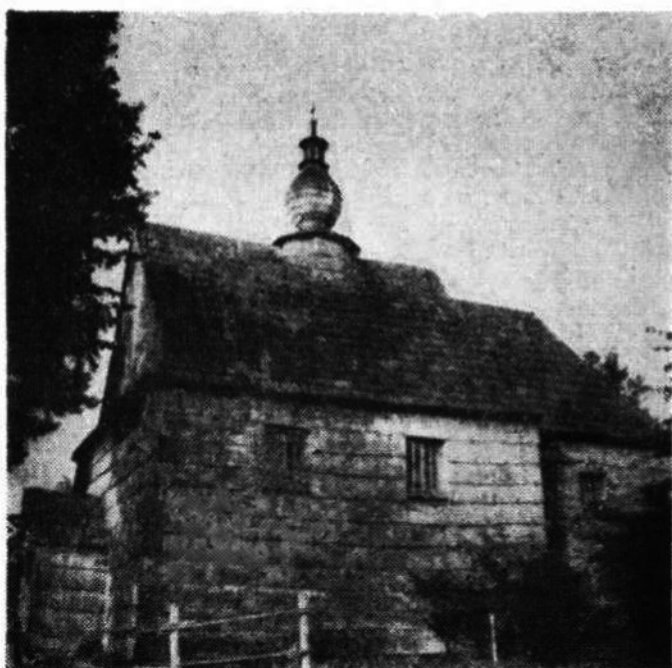

Українська святиня в селі Дашівка, устрицького повіту, збудована в 1835 р. На знімці — її жалюгідний стан з 1955 року. Як подає В. Бриковський -- перемінено її на магазин "Паньствового Господарства Рольнічого . . . "

у цій засідці згинув, а його почот був розбитий. Це було 28 березня, 1947 року.

Убивство ген. Сверчевського набрало великого розголосу. В два місяці пізніше був підписаний польсько-советський договір в справі спільної акції проти українських повстанців. Ця спільна акція, до якої прилучилася ще комуністична Чехословаччина, тривала довший час. Командир Хрін поляг на полі бою в жовтні 1949 року. Тепер все українське населення Лемківщини при допомозі польського війська і поліції вигнано з їх хат і виселено в глиб Польщі, в більшості до воєвідства Ольштинського і Щецінського. Притім це переселення роблено такими жорстокими методами, що їх пізніше осудив навіть теперішній польський уряд Владислава Гомулки. Про ці жорстокі часи залишилися спомини Степана Хріна, що їх видано на еміграції в двох книжках під назвою “Зимою в бункрі” і “Крізь сміх заліза.”

Брутальну, нелюдську акцію виселення українського населення з терену Ряшівського й Люблинського воєвідств у західні, по-німецькі землі годі оправдати перед історією. Точного числа вивезених осіб трудно подати. На підставі умови між ССРСР і Польщею щодо взаємних границь на лінії Керзона, советська місія при допомозі польського війська і поліції перевела в роках 1945—46 насильне виселення нашого населення з цілого терену т. зв. Закерзоння, включно з цілою Лемківщиною. Друга хвиля примусового виселення наступила в 1947 р., після договору ССРСР, Польщі і Чехословаччини, тим разом на по-німецькі терени в західній і північно-західній Польщі. Урядовий звіт “Комісії для справ Ряшівського і Люблинського воєвідств” з 1958 р. подає, що в 1945—46 роках виселено до ССРСР загалом 260 тисяч українських родин, а до Польщі лише 1/16-ту частину з цього числа, бо тільки 17 тисяч родин. Ці цифри відносяться лише до терену одного ряшівського воєвідства! Скільки виселено наших людей під час другої акції виселення, тим разом лише до “відзисканих теренів” на Заході “Людової Польщі,” жадна статистика не подає. Пресові відомлення варшавського часопису “Наше Слово,” також вістки в українській пресі в ЗДА та в Канаді подають загальне число української меншини в теперішній Польщі на 300 тисяч душ, з

Церква в с. Жолобок, Устрицького повіту, збудована в 1830 р. Знимку цього Св. Храму зроблено в 1955 р. Як подає в своїй праці Р. Бриковський, знаходиться вона під "опікою" місцевого населення. Так було до половини 1956 р., а як тепер?

чого приблизно 200 тисяч припадає на Українців із лемківської етнографічної території.

З яких спонук прогнано в 1947 р. стільки Українців в глибину Польщі? Польські офіційні чинники, за ними польська комуністична преса, а також москвофільські часописи в ЗДА, як “Карпатська Русь,” філадельфійська “Правда,” всю вину звалюють на притипольські акції наших геройських відділів УПА в тих околицях, зокрема за вбивство польського комуністичного генерала Сверчевського б. Балигорода. — З нагоди поїздки в Польщу “Американской Карпато-Русской Делегації”, літом 1958 року й заключеного нею “договору” з польським комуністичним урядом у Варшаві, філадельфійська (москвофільська) газета “Правда,” мабуть для підлабузницьких цілей у сторону “прихильної” для них тепер Варшави — масове виселення української людности намагається вибілити, а то й “оправдати.” У статтейці п. наг. “Кто убил генерала Сверчевского” (в ч. з 29 жовтня, 1958 р.) висано з пальця теорію “непоінформованости” тодішнього варшавського уряду, що й спричинило таку трагедію нашого населення, зокрема з терену Лемківщини. Мовляв, спричинниками цього виселення були польські “реакціонери-фашисти,” які були в контакті з УПА, які й “звідомили” наших геройських борців — про поїздку цього польського генерала в околиці Балигорода... Також тодішнє польське військове командування з цього терену, а за ним і польська адміністрація, навіть воєвідські чинники у Ряшеві й в Кракові — слали зовсім “фальшиві,” тенденційні звідомлення у Варшаву — про співпрацю українського населення Лемківщини із “бандитами УПА”... Тому для тодішнього комуністичного уряду у Варшаві не було іншого виходу, як поголовно виселити українське населення у західню Польщу.— Така “теорія” вибілювання Варшави зовсім розминається з фактами, про що на цьому місці не будемо ширше згадувати.

Скажемо лише таке: якщо за “співпрацю” польських “фашистів” із УПА виселено майже 300 тисяч українського населення (в тому числі приблизно 200 тисяч наших братів Лемків) — то чому ж не вивезено в тому часі й цих польських “фашистів,” колаборантів з “українськими фашистами,” із геройською УПА? Ми не чули, щоб в тому часі виселено з цього приводу хоч би одну польську “нельояльну” родину. Чимало міша-

них родин, або таких, що їм удалося перекинутись “Поляками,” врятувалось від вивозу. Отже йшло про повне, основне знищення зненавидженої української меншини в границях польської червоної держави! Або другий факт: чому за “співпрацю” із УПА виселено також Українців з Перемищини, Ярославщини, Холмщини й далекого Полісся? Сотки кілометрів далеко від місця вбивства польського червоного генерала? . . . Навіть гітлерівські опричники під час окупації українських земель — за вбивство нашими повстанцями їхніх чільних людей (а погинуло їх з рук українських местників чимало!) — “еволюлялись” розстрілами, масовими езекуціями людности одного села, околиці — а не всього “дистрикту.” Редактор філадельфійської “Правди,” протоерей Р. Саміло, що разом з п. Петром Гардим та Анною Ющак, делегатами “Американської Карпаторуської” місії їздили у Варшаву, мав добру нагоду почути самому — від розсіяних в Польщі наших людей — чому їх прогнано з рідних земель. Як їх серед побоїв і знущань, ладовано у залізничні вагони, на військові тягарові авта й кинено в найгірші по-німецькі “відзискані” землі в Польщі. Лише тому так сталося, що це був ненависний і для червоної Польщі елемент, що століттями ставив геройський опір польонізації.

В польському тижневику “Америка-Ехо,” що виходить в Толідо, Огайо, в ч. з 29 червня, 1958 р., в статті “Клопоти режиму з виселеними Лемками,” писав Ст. Соліцкі таке: “Забріхана комуністична преса, в теперішній Польщі часто нарікає на шовінізм у передвоєнній “фашистівській” Польщі. Але чи було до подумання, щоб по замордуванню Тадеуша Голуфка, або міністра Перацкоґо — викинено із рідних земель людність хоч би одного повіту?” (Обох цих визначних Поляків зліквідували тодішні українські патріоти-местники за кривди нашого населення в передвоєнній Польщі — М. В.). І додає польський автор згаданої статті: “За смерть ген. Сверчевського, яку спричинив відділ українських партизан — виселено Українців не лише в Карпатах, але також в околицях Любачева й Грубешова. Чи за те, що під Балигородом згинув ген. Сверчевський мають відповідати села, які були віддалені сто, або й двісті кілометрів від місця вбивства?” . . .

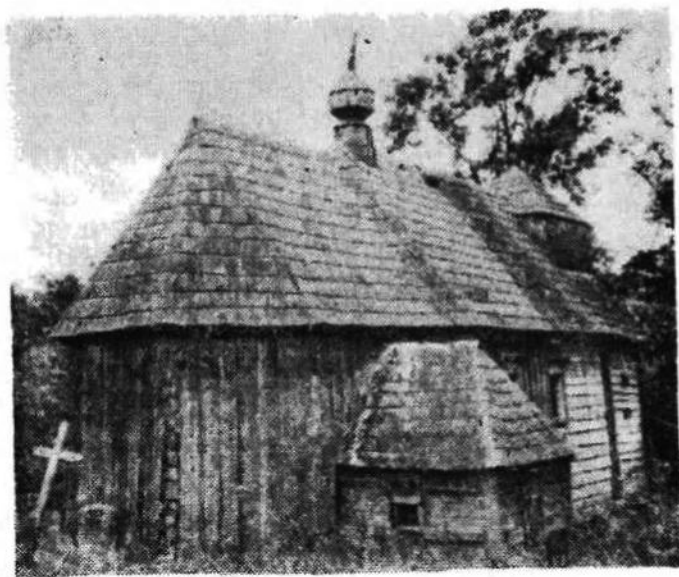
А ми скажемо: лише стара ненависть польського народу, підсичена червоною Москвою, ворога українського народу ч.

І — була спричинником масового виселення української людности з її одвічних осель. Як би не воєнні події в 1939 році, то, як показують документи й свідчення та спогади польських емігрантів, українську людність Західної України була б стрінула не краща доля, як те, що сталося нецілих десять років пізніше, в Карпатах, над Сяном і Бугом.

“Комуна сплямила карти польської історії,” пише в згаданій статті Станислав Сопіцкі. Чи лише комуна Ролі-Жимерського, Осубкі-Моравського, Берута й Гомулки несе моральну вину за ці нелюдські вчинки, питаємо? (Під час виселювання нашої людности теперішній премієр Польщі, Владислав Гомулка був секретарем Польської Комуністичної Партії в Польщі, отже він теж відповідальний за все те. До речі — він родом із теренів, замешкалих Лемками, отже їхній “краян”!). Починаючи з 14-го століття Поляки вели послідовну колонізаційну й асиміляційну роботу на західних, окраїнних наших землях. Писав про це ще в 1902 році о. Роман Прислопський, в своїй книжці “Перед загальний суд!” Також багацько про це писав (і далі пише) чільний письменник та публіцист нашої Лемківщини, Юліян Бескид-Тарнович і інші діячі з цього терену. Ще гетьман Богдан Хмельницький бачив кривди й небезпеки зі сторони нашого західного сусіда, Польщі, тому й кинув був гасло під час проти-польського повстання в 1648 р.: “Ляхи за Сян і Вислу!”

Навіть у безнадійній дійсності в теперішній Польщі повторює те саме одвічне прагнення українського народу — молодий український поет в “Людовій Польщі,” Микола Петренко. На сторінках варшавського українського “Нашого Слова” він писав недавно (езоповою мовою) таке:

**Мені поле співало,
Мене поле повчало:
Тихо, сину, будь тихо, мій сину,
Та про них памятай до загину,
Щоб як треба, то в полю
Зміг повстати за волю,
Зміг повстати за рідну Україну.**

Українська святиня в селі Телесниця Ошварова,
Устрицького повіту, збудована в 1826 р.; її стан
з 1955 року. Розібрано її в 1956-му році.

;

* * *

Збежчещене й осквернене кожне село старого лемківського племені — але не упокорене! Вчинили це ті, про яких наш славний гетьман Богдан Хмельницький казав, що дотіль на наших західних окраїнних землях не буде добра й спокою, покиль не прийде нагода “прогнати Ляхів за Сян і за Вислу.” Прогнали Поляки недавно три мільйони Німців за ріку Нісу та Одру, то чи не станеться таке в нашій історії, що сповниться пророче слово — бажання Богдана Хмельницького?..

Для нашої нації та її тисячелітної культури, церковної і народної, були це вчинки, щя їм назва “на вічну ганьбу Польщі” — зовсім скромна. Ми скажемо, що все те, що в останньому десятилітті мало місце в західній частині наших Карпат, на Лемківщині, а також над Сяном і Бугом — це ганьба двадцятого століття. Признається до цього осуду віків і сам польський історик Р. Бриковський, кінчаючи свою працю такими сумними словами: “Дотеперішні втрати є не лише втратами господарчого, чи культурного порядку. Це передусім моральні втрати і лише так на них треба дивитися.” А хто відповідає за мораль свого народу, за його честь і совість?

Типова українська родина в центральних Карпатах, в селі Михновець, Устрицького повіту. — Молодий газда і його дружина в оточенні своїх діточок. Старша доня сидить біля батьків. Здорове, чесне й щасливе колись карпатське плем'я — тепер розкинене світами, одні до "радісного" ССРСР, інші на далекі польські землі. Знімка з 1934 року.

(Зі збірки Теодора Грицика, Ембрідж, Па.)

12. СПОВНИЛАСЯ ЧАША ТЕРПІНЬ

З початком 1959 року над Лемківщиною повисли нові, темні хмари. Комуністична Варшава, а з нею Москва, вчинили нову затію над нашими поворотцями зі західної Польщі, тим разом релігійного характеру. Ці дві сили ніяк не хочуть мати на своїх пограничних теренах суцільної, національно свідомої української людности, тому востаннє пущено в дію хитро обдуману акцію релігійного розбиття.

За звідомленнями москвофільських часописів у ЗДА — стару греко-католицьку українську церкву Сяноці передано “руським” православним, а варшавський митрополит Макарій, ставленник московського патріярха Олексія, назначив настоятелем цього храму відомого ненависника Українців, о. Іоанна Леваря. Дотепер він був настоятелем русско-православної громади в селі Бортнім, горлицького повіту (це відоме й старе гніздо лемківського москвофільства!). Рівночасно призначено цього “місіонера” — “благодійним всего Ряшевского воеводства” . . . Що ця акція Варшави й Москви закроена на широку скалю, виходить хоч би з “радісних” донесень москвофільських та советофільських “руських” часописів у ЗДА, що “в скором времени будут открытыми і другії храми в Сяноцком, Ліском, Горлицком повітах. В Ліском повіті уже открыта церков в Бобрке над Сяном”... (Диви філадельфійська “Правда” з 18 березня, 1959 р.).

Це розбивацька акція такого самого стилю, як за часів старі Польщі перед 1939 роком! Тим разом старі пляни й методи Варшави знайшли на Лемківщині добрий ґрунт, ідеальне підложжя на таку “місіонерську” акцію висланників та “апостолів” патріярха Олексія. Довгими роками й на всі способи домагалися нечисленні українські автохтони в Карпатах та над Сяном, а за останні три роки — маси наших поворотців із західної Польщі, щоб повернено їм до вжитку деякі полишені, чи перемінені на польські “косцюлки”—старі українські греко-католицькі святині. Клопотались у державних та в церковних властей, але без успіху. За кожним разом чули старопольське “не позволяем”!

Розпуку, зневіру та одчай наших людей в Карпатах над Сяном ехидно використала комуністична Варшава й повела

свою антиукраїнську розбивацьку акцію, вживаючи до цього русских батюшок, так саміськ, як це діялось на Лемківщині (і за польські державні гроші) перед 1939 роком! Врешті, на диявольську “радість” місцевої польської, шовіністичної людности на цих теренах — ряд старих греко-католицьких, українських святинь передано під юрисдикцію варшавського митрополита Макарія та його місіонерів, запеклих україножерів. Як бачимо, з початком 1959 року чаша терпіль і всенароднього горя на Лемківщині — завершилася! Наступає грізна хмара національної темноти й насилля — в карпатські гори й доли.

Хто завинив, кого судити нам, Українцям у вольному світі за цю нову ворожу затию в Ряшівського воевідстві? Чи врятує Українців греко-католиків від сітей митрополита Макарія, від нової хвилі винародовлення — недавній дозвіл головного Проводу римо-католицької Церкви в Польщі, щоб Українці греко-католики мали право відбувати свої богослужби (греко-католическі священики) — в польських костелах, там, де живуть Українці? Після стільки років сваволі, шикан, кривд і глузу — також і польського клиру над Українцями греко-католиками в теперішній Польщі! Чи ці нещасні жертви захочуть тепер, в обличчі наступу москвофільських та російських духовників — молитися за своєю — у святинях свого лютого ворога? Чи останні протизаходи польського кардинала у Варшаві, чи такі “самаританські” акти римо-католицького клиру по лемківських селах — врятують національно, захистять від асиміляції з Поляками — українське страдальне населення в теперішній Польщі? Чи це не нова вудка на остаточну погубу українського елемента в Польщі?

Це повинні мати на увазі українські національні та церковні кола у вольному світі. Треба шукати винуватця такого стану, але там де він був і є! Не вільно майбутньому нашому історикові перейти байдуже біля вопіющих до неба за помсту — недавніх вчинків супроти української меншини в Польщі — римо-католицького клиру, вищого й нижчого. Сторінки тієї публікації густо переповнені такими актами безправа. Повторимо їх ще раз у скороченні:

1). У своїй історичній праці “В справі церковної архітектури Ряшівського воевідства” автор її, польський науковець, Ришард Бриковський, виразно стверджує, що в руйнації, про-

фанації соток українських греко-католицьких святинь на цьому обширі — брали активну участь також віроісповідні референти на місцях, по опущених лемківських селах у Карпатах. Не лише польські “Народові Ради,” місцеве шовіністичне польське населення та різне шумовиння прикладали рук до цих вандалських актів руїни, але також активну участь у нищенні наших святинь брали, що так скажемо — звязкові, мужі довіря -- поміж впливовим у Польщі римо-католицьким клиром та повітовими й воєвідськими офіційними чинниками. Для місцевих польських пробощів була добра, просто історична нагода позбутися назавжди зненавиджених “гайдамацьких” церков по своїх селах-парафіях, та чому ж не вимазати їх із лица землі? Новітнім “вогнем і мечем”?

2). Римо-католицька Церква в Польщі за весь час від приходу комуністів до влади на Сході Європи — мала найбільшу свободу рухів, найсильніші впливи в народі з поміж цілого ряду сателітських держав в Європі. Так було до “відлиги,” з приходом до влади В. Гомулки в 1957 році, ще більше впливовою вона стала після цього “демакратичного” перевороту в Польщі. За ці довгі роки — не впав із уст хоч би одного високого церковного достойника в теперішній Польщі—ані один голос протесту, чи хоч би “осуду” за сотки понищених, спрофанованих, чи перемінених на “костюлки” — соток українських греко-католицьких домів Божих на терені Ряшівського воєвідства. Хто благословив “ревіндикацію” ряду українських святинь, перемінених на римо-католицькі святині? На сторінках цієї публікації подаємо факти, дати, світлини та жакливі сцени “перебрання” в польські руки деяких греко-католицьких святинь над Сяном. Вище й нижче польське духівництво виявляло сильний спротив комуністичним зарядженням, атакам — на польський римо-католицький стан посідання в теперішній Польщі. Ставлено опір навіть поліції, сам кардинам Вишинський мішався в такі гарячі спори, громив та осуджував різні анти-церковні потягнення варшавського комуністичного уряду. За кожним разом урядові кола рад-не-рад капітулювали, бо за римо-католицьким Проводом в теперішній Польщі стоять одностайно маси населення, з чим мусить числитися Варшава, а навіть далека безбожницька Москва.

3). А що вчинено в тому самому часі для полекшення неза-

Гр.кат. церква в Команчі, пов. Сянік, її стан з 1954 р. Знімку цю робив Українець-виселенець, що недавно відвідав своє родинне село. Він пише в листі: церква в середині цілком знищена, інокостас та святі ікони також; це діло польських воєнків, що поводитися, як бандити. З 240 українських родин в Команчі остало тепер 43 родини, які ходять до цієї опущеної святині. Богослуження відправляє старенький, самітний священик, раз у місяць. В с. Загіря є майже 70 українських родин, просили окружну "Народову Раду" в Сяноці дозволити постаратися про священика, однак їм відмовили. Дали їм таку пораду: як хочете молитися, ідіть до костела... (На віднову тієї церкви в 1958 р. земляки з Команчі, що живуть в ЗДА та в Канаді зібрали й переслили поважну суму грошей).

видного стану десятків тисяч українського греко-католицького населення в Польщі? Для вирятуння від заглади соток їхніх святинь? Для релігійної обслуги тих людей? Чому не передано Українцям цілого ряду їхніх святинь у Ряшівському воєвідстві, на такі довгі й важкі заходи місцевих Українців, світських та духовних? Що сказав польський перемиський єпископ до делегації Українців, щоб передано їм до вжитку греко-католицьку катедру в Перемишлі? “Ходили ви до наших костелів десять років, так ходіть туди й далі”! Польонізуйтеся до решти, “браця Русіні” . . . На лисьма до кардинала Вишинського у тій самій справі не було відповіді, також не прийняв цей достойник делегації Українців із цього терену. Всі такі “акти” християнського “милосердя” занотовано в цій нашій публікації — за українською пресою та з приватних листів із Польщі.

Деякі заголовки тієї невеселої публікації говорять самі за себе: Хто благословив ці нечестиві діла? Старопольське “не позвалям” існує й далі! Мовчанка на беззаконні діла — також беззаконня. — Поданий там фактичний матеріал аж надто промовистий. Нехай читач перелисткує ще раз ці розділи, — тоді кожна об'єктивна й чесна українська людина знайде відповідь, знайде справжніх винуватців відповідальних і за цей останній акт трагедії Лемківщини. А ним є — поява москофільських “місіонерів” із Варшави в Сяницькому, Ліському та Устрицькому повітах . . . Прочитавши наші зовсім безпретенсійні рядки, писані кровю серця завваги та дигресії, — український читач побачить сам, хто саме і для яких цілей — пустив на Лемківщину та на інші українські пограничні землі в теперішній Польщі — оцю зграю батюшок большевицького хову...

* * *

Сенатська підкомісія внутрішньої безпеки у Вашингтоні, очолювана сенатором демократом Джеймсом О. Істлендом, опублікувала літом 1959 р. зізнання Петра С. Дерябіна, колишнього високого співробітника советської тайної поліції (МВД), який ще в 1954 році вибрав свободу і втік з Відня на Захід.

Ці зізнання ще раз потверджують те, що численні священники в ССРСР є на службі тайної поліції і що церква в країні комуністичної диктатури є під строгою державною контролею.

Сен. Істленд заявив, що з тих зізнань вийшло, що секретар

закордонних справ Російській Православній Церкві, митрополит Ніколай, який є другим щодо значення церковником у ССРСР, є також агентом тайної поліції.

“Нарід в ССРСР, казав сенатор, і надалі бажає мати церкви і тому уряд толерує їх. Вільна церква завжди була небезпечна тиранам. Щоб зліквідувати ту небезпеку, комуністи змусили численних священиків стати їхніми агентами.

“Комуністи зліквідували тих священиків, які їм противилися, і на їхні місця поставили вишколених поліційних агентів, які наділи священичі ризи і виконують своє призначення.”

Дерябін прибув був, як агент з митрополитом Ніколаєм до Відня в грудні, 1953 року і там залишився та втік на Захід.

Все повище сказане — у мало що змінених обставинах — відноситься теж до дій і характеру “Русської Православної Церкви” в комуністичній Польщі. Провід тієї Церкви в руках варшавського російського митрополита, також ставленника Москви, під юрисдикцією патріярха “всієї (большевицької) Руси,” Алексія.

13. НЕХАЙ ВІДЧИНИТЬСЯ ВАШЕ СЕРЦЕ!

Слово до незрячих наших братів Лемків та Закарпатців

Чимале число наших земляків-емігрантів, що походять з обидвох сторін наших зелених Карпат не признаються до кровної, до історично-національної єдності з великим 40-мільоновим українським народом. Хоча великий пробудитель і визначний поет Закарпаття, о. Олександр Духнович, писав виразно в однім своїм вірші: “бо там за горами —не чужі” . . . Багато наших братів Лемків з обидвох сторін Карпат, а також їхні діти і внуки в Америці й Канаді, ідуть і даліше на сліпо, безкритично за своїми мадяронськими і москвофільськими лідерами, зокрема церковними — і даліше називають себе дивовижною назвою “карпато-роси,” “угро-росси,” “рутенці,” або й просто роблять себе Москалями, “руськими.” Не знають, що по дорозі до далекої і чужої нам Москви лежить український Львів, далі наш Київ, Полтава, Харків. Велика територія, прегарна земля, замешкана від століть не рускими, не Москалями, але Українцями, такими самими що на Буковині, в Галичині, такими, що й на Закарпатті.

Треба знати, що український нарід, це один із найбільших в Європі, українська культура одна з найстарших в Європі. Не монгольська Москва дала культуру й державність Києву, але святий наш город Київ дав початок теперішньому російському народові! Треба знати, що Українці в Галичині називали себе “Русинами” аж до кінця 19-го століття, а на території по обидвох сторонах Дніпра, на Великій Україні приблизно до 1850 р. Наші батьки змінили своє старе ім’я “Русь” і “Русин” тільки тому, щоб інші народи не робили нам кривди, не уважали нас за Москалів. Давні московські царі, зайнявши великі простори в Азії, поширивши свої кордони аж по Галичину —забрали нам і старе наше історичне ім’я “Русь,” а нашу стару національну назву — “руський” перемінили на “руський,” на “російський,” і лише тому ми стали називати себе Українцями. При чому треба знати, що назва Україна є знана ще зі старих княжих літописів. Що славний наш гетьман Богдан Хмельницький, а перед ним наше козацтво, наші Запорожці називали свій край “Україною,” а свій нарід українським народом.

Також треба всім знати, що ми, Українці зовсім не виріка-

Рештки зруйнованої нашої святині в с. Явірник, пов. Сянік. Церква була збудована в 1843 році, зорібрало її на будівельний матеріял місцеве польське населення в 1956 р. На світлині видно, як місцевий "збирач" матеріялів вишукує поміж рештками іще добрі речі до свого вжитку...

ємось своєї старої і святої назви “Русь,” “Русин,” “руський,” бо під тим іменем ми були знані в історії Європи ще від 9-го століття, аж поки московські князі, а потім царі не забрали нам цього нашого історичного імени. Лише в оборонних цілях, лише в імя чести і свободи свого народу ми прийняли нову історично-національну назву. Найбільший історик нашого народу, проф. Михайло Грушевський видав ще перед Першою Світовою Війною історію нашого народу, в десяти поважних книгах-томах, а заголовок її звучить: “Історія України-Руси”! Недавно перевидано в Нью Йорку цю монументальну працю нашого вченого історика, також під тою самою і незміненою назвою.

На жаль, багато наших братів і сестер, що приїхали до Америки або до Канади тому сорок-пятьдесят років, найбільше поміж ними наших Лемків і Закарпатців — не хочуть того розуміти. Вони не поступили за той час ані кроку вперед, якими “руснаками” сюди приїхали, такими й до старости остали, хоча за той довгий час стільки подій і перемін перейшло на наших рідних землях, по обидвох сторонах наших зелених Карпат. Тепер навіть на Закарпатті наші люди уживають лише назви “Українець.” А “руські,” то Москали, це червоні окупанти і руйніники наших земель. Хоч самі вони “істино рускі,” але наш нарід по обидвох сторонах Карпат офіційно називають українським. Не вірите? Напишіть лист до свого рідного села, самі переконаєтесь, якою мовою відпишуть вам ваші брати, сестри, зокрема їхні діти та внуки, до яких шкіль вони ходять і якою мовою навчають їх в Ужгороді, Мукачеві, Пряшеві! На жадній карті (мапі) світу, в жадній енциклопедії не знайдете “карпато-русского” народу, “Лемко-росів,” а є лише Українці на Україні. А рускі (Москалі) живуть кілька тисяч миль далше від наших Карпат, на російській етнографічній території. Ми всі — Бойки, Лемки, Гуцули, Подоляки ітд. не маємо нічого спільного з рускими, це зовсім окремий нарід.

Не Москва, не Росія — ваша мати, дорогі браття Лемки, те саме треба знати і вашим дітям та внукам на благословенній американській землі. Ваш край, ваша народність, ваша мова й культура — лише українська. Наша територія простягається від гір Карпат по далекий Кавказ, скрізь одною і тою самою мовою там говорять і пишуть, українською. Мовою найбільшого нашого поета, Тараса Шевченка. На кожній мапі світу знай-

Церква в Брунарах Великих, повіт Горлиці

дете Україну, опис її території, згадку про її добрий та героїський нарід. В кожній енциклопедії побачите, що існує на сході Європи окрема українська нація, зовсім окрема від російської, польської та чеської. Що різниця поміж Українцями та Москалями така, як поміж Поляками та Чехами, що це зовсім окремі народи.

Майже вся українська територія тепер об'єднана в одну державу, але на жаль, не таку, як Українці собі бажають: свободну, демократичну. Ціла наша національна територія від обох сторін Карпат по Чорне Море тепер під безбсжницькою комуністичною, большевицькою окупацією. На папері вона "незалежна держава," але в дійсності править нею Москва. Вона диктує Києву так само, як диктує Варшаві, Букарештові, Будапештові, Софії і Східній Німеччині. Ми віримо й ждемо того благословенного часу, коли в нашому Києві і в тих столицях Європи стануть правити своїми народами не ставленники ступайки большевицької Москви, а репрезентанти та обранці свого народу. Вибрані демократичним шляхом, а не багнетами й танками, а не терором червоного Кремля.

Як читаєте газети, як слухаєте радія, телевізії — там почуєте, що не Україна, а большевицько-безбожна Росія ("Рашя") чинить неспокої у світі, грозить йому руїною і знищенням. Большевицька "Рашя," є смертельним ворогом Америки, її устрою, добробуту, її демократичних свобод. Вона є найбільшим ворогом християнства у світі. Вона знищила й переслідує у тих державах, які під її контролею, і нашу Церкву, однаково греко-католицьку, як і православну. І навпаки: Українці всюди у світі, а зокрема в Америці — мають опінію безкомпромісових противників, запеклих ворогів Москви, всіх її плянів на знищення світу. Імя "Українець" в Америці і всюди у вольному світі — чисте і незаплямлене. Всі нас шанують, бо ми не маємо і не хочемо мати нічого спільного з хитрими й лукавими "руськими," бо ми не є непевні і підозрілі для світу "рашянс," але їх найдавніші і найбільші противники! Ще тому триста років казав наш нарід на рідних землях: "Хто в Москву іде, — той свою голову туди несе," там її відрубують віроломні Москалі. Вони однакові тепер, а може ще й більше небезпечні, в добу атому й далекосяжних ракет, як колись були для світу. Амери-

канський нарід, його уряд за останніх десять років мали добру нагоду пізнати, чим є Москалі.

Тому будьмо горді з того, що ми Українці, що маємо добре ім'я у світі, якого не треба нам стидатися. Не так з рускими, з Москалями—ніхто їм не вірить, ніхто їх не любить у світі. Навіть діти й внуки старих, збаламучених наших Лемків, Закарпатців — в Америці й Канаді — стидаються того слова “Рашян,” перемінюють свої імена на чисто американські, називають себе “Американцями візантійського обряду,” або “американськими православними,” щоб як найдалше відвзятися від зненавидженої у світі Москви. “Хіба тільки люди большевицької, або напів-червоної орієнтації в Америці — називають себе далше “рускими,” бо їхнє закам'яніле серце тягне їх далі у Москву, навіть в тую безбожно-комуністичну. Горбатово й могла не випростує, скажемо про них. Для таких людей слово “Українець” є й далше чуже та вороже, вони мріють про те, що червона Москва запанує над цілим світом, стане “столицею” червоного світового царства . . . Для них слово “Росія” дороге. Говоримо тут про наших земляків-перевертнів, про тих не-свідомих свого роду “карпато-русів, про “лемко-росів,” про “рутенців”—бо вони всі діти одної матері України-Руси, а ніяк Москви-Росії. Нам жаль їх, що вони в блуді. До правдивих руских, до тих, що з російських етнографічних територій походять, що їх діти і внуки живуть в Америці—не маємо жалю. Їм вільно, а то й треба любити все своє рідне. Але їх в Америці дуже мало. Може буде їх п'ять відсотків з усіх “русских;” “карпато-русских” парафій в Америці, однаково православних, як і греко-католицьких. А решта — це наші люди, це по теперішньому Українці, а ніяк не Росіяни. Це все пишемо їм не у гнів, не зі злої волі, а лише сповнені гарячою любов'ю до них, щоб “впізнали правду, і щоб правда освободила їх,” як сказав Син Божий, Христос. Він гаряче любив свій нарід, Він плакав над його недолею, важко болів і сумував над закам'янілістю провідників свого народу . . .

Поміж десятками народів, що створили Америку й Канаду сильною, передовою країною світу, чемпіоном волі й свободи світу, наш український нарід, його еміграція в тих двох країнах, займають одно з почесних місць. Наша українська пісня, мистецькі й культурні скарби українського народу високо

шанують і знають в Америці й Канаді. Наше організаційне й культурно-громадське життя на цьому континенті дуже сильне, ми гордимся нашими успіхами в цих країнах. Понад один мільон Американців українського роду і пів мільона Канадців українського роду гордяться країною своїх батьків, далекою й поневоленою Україною. Вони плекають пильно свою мову, мають тисячі своїх інституцій, сотки квітучих громад в обох цих державах. Те саме явище бачимо в країнах Південної Америки, і там Українці активно працюють — для своєї прибраної, нової Батьківщини, а водночас не забувають “хто вони, чиїх дівів унуки.” В Канаді маємо під теперішню пору шість послів (конгресменів) українського роду. Вони при кожній нагоді підкреслюють, що вони горді зі свого старого національного походження. В теперішньому уряді Канади високе становище міністра праці займає Канадієць українського роду, Михайло Стар-Старчевський. Він, як і інші високі наші достойники в Канаді—прегарно розмовляють українською мовою, часто виступають на наших імпрезах в Канаді або Америці і лише по українськи говорять при таких нагодах. Заохочують молоде наше покоління зберігати пильно українські національні і культурні скарби, бо того хочуть ті країни, де ми живемо. Не марно пропасти, асимілюватися в американському, чи канадському морі, а поступати так, як інші народи тут чинять. Наприклад Французи в Канаді понад 300 років зберігають там свою мову, те саме чинять в Америці — Італійці, Греки, Поляки, не згадуючи про Жидів!

В тім і сила цих двох великих сусідніх держав, Америки й Канади, там кожний нарід світу дав те, що мав найкраще. А що дали для цього континенту наші несвідомі брати — так звані “руські”? До кого вони пристали, до якого берега причалили деякі наші Лемки, наші Закарпатці? Чию скарбницю збагатили? Хто про них знає, хто напише колись про них добре слово? Хіба Москва одна, бо пішли до неї на службу. Ніколи не є пізно повернути з блудної дороги, те саме скажемо про наших незрячих, російськими й мадяронськими провідниками збаламучених колись — Лемків та Закарпатців, які не признаються до єдності з великим українським народом. Хоч їхня мова, народні звичаї, старі краєві традиції показують — що їм багато ближче до нашого Львова чи Києва, як до холодної, дуже да-

лекої Москви . . . Це мова, звичаї, традиції — українські! Хто має вуха, нехай слухає. Хто має чисте серце, нехай воно відчиниться і полюбить свій рідний край, свою святу й дорогу Матір, Україну-Русь. — Таке наше щире слово до тих братів з обидвох сторін Карпат, що не є з нами, що читати будуть цю невеселу нашу книжку — про наші далекі “зранені Карпати.”

*

Тимчасове “приходство” українського священика в с. Команча; як видно, це заросла хащами селянська хата, пошита востанне соломною, в ній проживає старенький, самітний грекат. священик, що раз у місяць править в Команчі Богослуження, а в інші неділі відвідує дальші скупчення Українців Сяніччини. Як пише в листі мешканець цього села, стару плеканію біля церкви та багато інших домів в сусідстві запалили свого часу польські бандити. В Команчі цвинтар побільшився в чотири рази більше, сотки людей вимордували бандити, по п'ять-десять осіб лежить в одній могилі... Поляки позабирали Українцям кращі землі і взагалі безпереривно знущаються над ними.

“ТВОЄ ПОДВІРЯ ОРДА ЗАБРАЛА”

Різдвяні думки про лемківське горе

Дуже важко й боляче зібрати думки й скласти їх рядочком, на папері, одну за одною, як приходить згадати в часі Свят Рождества Христового, снігами покриті верхи наших, зелених, прекрасних Карпат, нашу далеку, дорогу й рідну, знищену й сплюндровану Лемківщину, наших нещасних, многотрадальних братів і сестер Лемків...

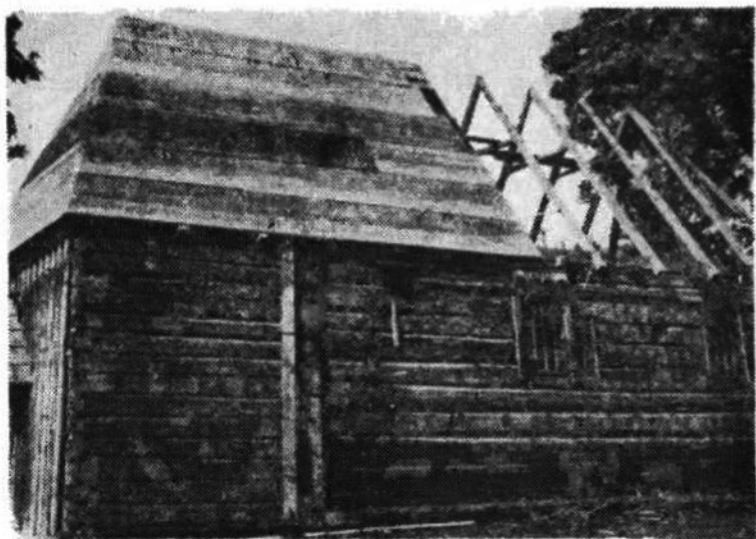
Бо й справді: стільки трагічних подій, стільки горя звалилося в часі і після другої світової війни, на той куток нашої хоч бідної, гористої, але прекрасної Батьківщини, на наших знедолених братів і сестер у краю...

Згадати б хоч найбільші, найтрагічніші нещастя, які пережила тоді Лемківщина: ловлення й вивоження нашої молоді на примусові роботи до гітлерівської Німеччини; голод в горах в часі німецької окупації; одне й друге переселення до комуністичного ССР; а вкінці дикунське насильне виселення всіх наших людей з наших рідних гір, з нашої любові, дорогою Лемківщини, з нашої прадідівської землиці, на чужі, німецькі землі Шлезька, Поморя, Прусії... Аж мороз іде поза плечі, коли тільки подумати про ті всі нещастя, а як важко, як боляче, було їх переживати?

Та й тепер, півтора десятка років після закінчення війни, не веселі вістки приходять до нас, за океан, про долю наших людей в краю. Дуже важке, їхнє життя на чужих землях, між чужими, ворожими до них, людьми. Вони мучаться на чужих господарствах сумують за своїми горами, за своєю хоч бідною, але рідною землицею.

Їх порозкидали, порозтрушували, аж по девятьох західних, “воеудствах.” Не дають їм можливості творити своїх парафій, молитися у своїому рідному обряді, святкувати за своїми звичаями, навчати своїх дітей рідної, матірної мови... Ще й на кожному кроці визивають: “забирайтеся геть звідси, то не ваша земля, ідіть на свою Україну”... Насильно, проти їх волі туди їх загнали, а тепер лають чого вони там живуть!

А на свою рідну землю, на Лемківщину, їх не пускають. Хоч пообіцяли, та не пускають. На рідних, прадідних, прабать-

Напів-розібрана святиня в селі Соколова Воля, устрицького повіту, збудована в 1827 р. Знімка з 1955 року, під час її "адаптації" на склад збіжжя місцевого польського колгоспу "Паньствоваго Господарства Рольнічого" (ПГР).

ківських землях для них немає місця. Там господарюють чужі осадники, гуралі, кракуси...

Для наших братів і сестер Лемків у краю і цьогорічне свято Різдва Христового, не буде належати до веселих, радісних і щасливих днів у році. Вони пригадають собі ті часи, як то радісно й весело святкували Різдво у себе дома, на рідних землях, як колядували й молилися у своїх прекрасних церковцях і їхні серця стисне великий біль за своїми хижими, за любими горами, за своїми селами, звідки їх, мов собак, вигнали польські комуністи. Їм перед очі стануть знову недавні страшні переживання, відновляться старі рани і місто веселих колядок --- поллються гіркі сльози...

* * *

Одна стародавня українська колядка змальовує горе нашого многострадального народу в тих часах, як Турки й Татари нападали на наші землі. Як руйнували поганці-бусурмени українські селища, як гнали в ясир-неволю тисячі населення. Згадує ця прегарна старовинна колядка про біль і розпач господаря-газди, що зустрічає Святий Вечір у не-своїй хаті:

**Чи спиш, чи чуєш, пане господарю....
Покажи ж личко на оконечко!
А за оконечком на подвіречку —
Твоє подвіря орда забрала!
І всю родину у ясир взяли,
Татари взяли, в полон займили...**

За що, за чий гріх така кара — запитує гордий господар української землі? Питає сонця, хмар, вітру, питає Бога самого. Заспокоєний друзями, що разом із ним вирятувались у глибоких ярах, у високих горах, від нещастя страшного, від полону бісурменського, він не падає духом:

**Ой, і схопився, перехрестився
Та крикнув же він на свої друзі:
І просить він їх:
“Дружечки мої, найвірніші!
Одні виведіть коня перського,
Другі винесіть меча гострого!
Най я поїду, орду догоню,
Моє подвіря назад поверну,
Назад поверну, краще збудую.”**

Церква в Щавнім, повіт Сянік

Які ж на часі, які ж актуальні слова тієї старої колядки, як подумати про Лемківщину, про її недавнє горе і про тих нечисленних щасливців, поворотців у свої гнізда в Карпатах. Живцем можна сьогодні, у 1959-му році після Народження Божого Сина, вложити ці слова в уста наших братів і сестер, Лемків, на місцях їхнього поселення, їхнього вигнання в “Людівій Польщі”....

В трагічних 1945 і 1957 роках одних на Схід, інших на Захід, в новітній ясир погнали червоні Татари. Пстворилася давня сторінка історії, про яку згадує зворушливо старинна наша колядка:

Твоє подвіря комуна-польська орда забрала, чесний і споконвічний Господарю української Землі. Гіркий був твій смуток перед десяти роками — в Карпатах, над Сяном і Бугом! Не легко тобі й тепер живеться на чужих землях, в “радісному” СССР, або в розсіянні в теперішній “людівій” Польщі. Під кожне Різдво Божого Сина виглядаєш першої зірки понад верхівями любих Карпат, і не видно її на чужому небі. Під кожне своє Різдво питаєш газдо і газдине у чужій хаті, на ласці свого “визволителя”:

Чи спиш, чи чуєш, пане господарю..

Покажи ж личко на оконечко,

А за оконечком на подвіречку:

Твоє подвіря орда забрала!

Ці слова колядки, це голос під кожне Христове Різдво — соток і тисяч братів і сестер наших Лемків на розсіянні далекому, на Сході й на Заході червоного, комуністичного Іродового царства. Немов бохонець хліба — на двоє роздерто нарід голодними поганцями.

Чи спиш, чи чуєш брате на мазурських болотах, на Ольштинщині, на Брацлавщині, на далекому Ополі, чи десь там під чужим городом Гданськом--що сьогодні твоє Різдво святе настало? Шукатимеш і цього року на чужому небі ясної зорі, що світ просвітила народженням Спасителя Христа, виглядати її будеш з тугою у своєму серці. “Покажи личко на оконечко” далеко від своїх рідних гір, лісів та засніжених нив, ярів, замерзлих потоків. І цього року таке убоге, терпляче твоє Різдво, як того господаря у старій нашій колядці. Христова доля — стала твєю долею, газдо і газдине лемківська!

І каже дальше стара наша колядка:

**Най я поїду, орду догоню,
Моє подвіря назад поверну,
Назад поверну, краще збудую...**

* * *

Повернуло їх, братів наших, на свої карпатські подвіря, на свою рідну Лемківщину, та не багато. Одинцем і родинами, за дозволом і проти волі своїх Іродів. Свою дідизну вдруге відкупити треба їм було, а інших і досіль не пускає у свою предвіцьку хату чужинець, мазур зайшлий...

Чи чуєш, пане господарю, чи сліш у старій стодолі, або на соломі у чужій хаті? Ісус маленький, що в яслах народився, прийде до тебе сьогодні — і в стодолу, і в чужу, повалену хату, де з родиною проживаєш, і на поле під лісом, де хатину собі ставиш. У день народження Божого Сина будеш багатий душею і щасливий серцем, бо ти на рідній землі святкуєш.

* * *

Не смутіться, дорогі брати й сестри Лемки в краю, на переселенні, на вигнанні, й в цілому світі сущі. Все на світі у предобрих руках Божого Сина, що сьогодні знову на світ народився. Вірте в навінароджене Боже дитятко що сьогодні вітає між нами на землі, а станеться по вашій вірі. Як згинув давній могутній і жорстокий, біблійний цар-Ірод, що прогнав Боже Дитятко, разом зі Святою Родиною, на чужі землі, до Єгипту, — так згинуть і сучасні жорстокі, червоні царі-Іроди, що братів і сестер наших на чужі землі повиганяли.

Коли у цьогорічний Святий Вечір зійде Ясна Зірка, і світу проголосить, що Син Божий Народився, збирайтеся всі разом, брати і сестри Лемки, сідайте до Святої Вечері, і спільно, в згоді, як брати просіть Новонароджене Дитятко:

**“Глянь оком щирим, а Божий Сину,
На нашу землю, на Лемківщину,” —**

і твердо вірте, що вже недалекий той час, коли ми, мов той наш давній газда зі старинної колядки, своє подвіря, нашу Лемківщину, і цілу нашу Русь-Україну —

“Назад повернемо, ще краще збудуємо.”

Христос Раждається!

Славіте Його -- знедолені брати й сестри Лемки!

ПО ВЕЛИКІЙ ПЯТНИЦІ — ПРИЙДЕ ДЕНЬ ВОСКРЕСІННЯ

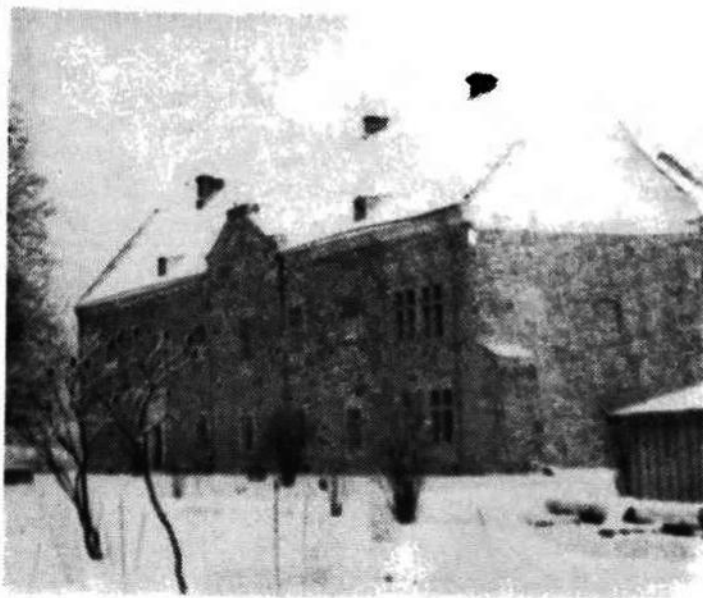
День Христового Воскресіння з мертвих ставить нам перед очі перемогу Божого Сина над Його лютими ворогами. Як кожна у світі перемога так і перемога Воскресшого із мертвих Христа була получена з Його безмірними стражданнями. Основна ідея світлого призначення Христового Воскресіння, це віра в перемогу добра над злом того світу.

Тверда, геройська віра в перемогу Христового благовістя над поганським культом старинного Риму, кріпила й стала до боротьби за Божу Правду перших піонерів Христового Царства на землі, Св. Апостолів та їхніх послідовників. За ними пішли сотки й тисячі Христових визнаючів та мучеників, що пішли хресним шляхом Св. Апостолів. Вони переносили найглибші наруги, муки, а також і заслання в тодішні староримські “відзискувані” та колонізовані землі на африканських та азійських просторах . . . Ради Христа та Його святих Заповітів, тодішні селяни й робітники, військовики й багатії-патриції римські --- тратили за одну ніч все своє добро, а то й життя, лише з тої причини, що були християнами!! При цьому вони твердо вірили, що Христос їх не опустить, що стануть учасниками Його світлої Перемоги, Його святого Воскресіння із мертвих.

Вони вірили, що навіть тоді, як втрачуть усе, що земське, проминаюче --- перемога буде їхня, їхніх дітей та внуків. Бо так запевнив їм Христос: “Я є воскресіння і життя, хто вірить у Мене, хоч би й помер, жити буде” (Єванг. Св. Івана, 20, 31). Так і сталося, по стільки ударах долі для віруючих у Христа. Останній імператор поганського Риму, лютий ворог християнства, Юліян Відступник, умираючи від ран на полі бою (у боротьбі з прихильниками християнства) кинув до неба грудку землі, замочену у своїй крові й закликав: “Галилейче, Ти побідив”!

* * *

Сповнені такими думками зустрічаємо кожнорічний Великий день. Вірою в перемогу Божої Правди над диявольським насильством, спопадаємо під це наше велике рокове свято, далеко й страдальну Землю батьків наших, а зокрема тричі розплату Лемківську Землю, та її добрий нарід, розкинений світами

Замок в Сяноці

одвічними його ворогами. Прислів'я одного народу каже, що дерево зла ніколи не сягне до самих небес. Прийде день, воно упаде, а з ним полетять до долу всі ті, що творять у світі кривду та лихо.

В наших святочних рядках під Великдень пригадаємо собі лемківське горе. Подамо коротесеньку хроніку тієї довгої і темної, як ніч Великої П'ятниці на нашій далекій Лемківщині та над Сяном. Також, у тіні хресного дерева на горі Голгофі приглянемося страданням українського народу в межах теперішньої Польщі, на його примусовому та злиденному розсіянні поміж ворогами. А все те, для пригадки нашим землякам в Америці й Канаді, що за багатим і ситим столом засядуть і цього Великодня. Щоб всі наші люди, яких добра доля кинула на цю землю "молоком і медом" пливучу, спогадали у те Велике Свято своїх братів у Польщі. Щоб поділилися святочним яйцем зі своїми голодними братами й сестрами в Карпатах, над Сяном і Бугом. Нехай своєю допомогою, зорганізованими актами християнського братолюбія зашлють, хоч би й по наших святах, Великодню Писанку-допомогу для потребуючих Лемків, Надсянців, Перемишляків, Холмщаків і Підляшан і всім перебуючим братам і сестрам українського роду й крові.

* * *

Велика Пятниця в Карпатах і над Сяном та Бугом, розпочалася під кінець другої світової війни. Зокрема для Лемківщини 1945—47 роки були Голгофою терору та насилля ворога. Як зрадник Юда продав свого Вчителя за 30 срібняків, так само Москва і Варшава юдиними руками своїх червоних посіпак і слуг розкинули світами чесне й добре лемківське плем'я. Одних погнали на схід, інших на захід світу, там їх розпинали на хрестах наруги й болю. Під регіт, плум то на "християнську" втіху польської черні та її церковних фарисеїв і садукеев, у священничих ризах, у владиччих жезлах та коронах . . . Довгі три роки шаліло в наших Карпатах пекло. Не було біблійних Святих Веронік, щоб обтерти скривавлене обличчя лемківських страдальників, як десятками тисяч гнали їх на Голгофу вигнання комуно-польські вояки та поліція. Одні лише Месники з Української Повстанчої Армії не давали безкарно руйнувати, палити безборонні лемківські села, люто карали комуно-польських опричників, які палили живцем, проколювали

Церква в Сяноці

багнетами жінок та дітей. Лише тому, що ці наші люди любили свою землю, не хотіли її покидати.

Велика Пятниця гнету та неволі для триста-тисячної маси українських вигнанців в "народовій" Польщі тривала до 1956 року. Десять довгих років, бо від 1946 до 1957 року наших людей в червоній Польщі як би зовсім не було. Червона Варшава привалила їх важким каменем національного шовінізму, призначила їх на повну інтеграцію з польським населенням, на національну й культурну смерть. Свідомо розкинено українську людність по дев'яти далеких воевідствах, щоб скоро їх засиміювати, ополячити. Аж до часі втак званої "відлиги" в Польщі, немов змучений на хресті Спаситель, спочивали наші люди у темному гробі польського гнету та сваволі. В цьому часі розібрано і знищено сотки опустілих українських храмів у Карпатах, а решту перемінено на "костюлки," щоб затерти й сліди по Лемках та їхній культурі в Карпатах.

Велика Пятниця не скінчилася і з добою "відлиги" та деяких "демократичних" свобод для польського населення в Польщі. Тоді випростували свої зморені чола й українські раби в комуністичному польському царстві. Наступила доба організації національних українських сил, зродилися нові надії на кращу справедливість, але її не дано нашим людям. Ухвали, пляни, резолюції остались тільки на папері. Починають наші вигнанці з Лемківщини повертати на свої старі місця в Карпатах. Возами і піхотою, часто без дозволу властей повертали спрагнені карпатського сонця, повітря і чистої водиці наші брати Лемки у свої гори, але не довго. Польський закон з 12 березня, 1958 року перекреслив всі надії на масовий та легальний поворот на рідні землі. Лемківщина стоїть далі пустарем, гурамі з Бескидів не хочуть туди йти, в такі бідні й зруйновані землі, а Лемків не пускають.

Велика Пятниця національних страждань українського народу в комуністичній Польщі триває і в цьому, 1959 році. Невпевність про своє завтра, якась духовна депресія огорнула наше населення в цій державі. Такий одчай і зневіра не лише в Карпатах, але й на пруських болотах, на мазурщині і над Балтиком. Кожний прояв національного й культурного життя наших людей польська "християнська" людність охрещує "гайдамацтвом." Поволі завмирає з таким трудом і запалом від-

Чоловіча група зі села Михновець, Устрицького повіту. Рослі, мов дуби, здорові сини веселих колись наших Корпат. Мужеська ноша в мешканців цього села виказує мішані, бойківсько-лемківські форми селянської ноші.— Знимку робив у 1934 році поворотець із Ембрідж, Па., до "Старого Краю," Ілля Рапач.

(Зі збірки Т. Грицика, Ембрідж, Па.)

новлене два-три роки тому культурно-освітнє життя Українців в Польщі, мовкне українська мова, тихне рідна пісня.

Ось така довга й гірєнька **Велика Пятниця** наших людей в Карпатах і скрізь в Польщі. В Діяннях Святих Апостолів читаємо, що Апостоли запитали Христа по Його святім Воскрєсінню: “Господи, чи не в цей час воздвигнеш Ти знову царство Ізраїля? Інакшими словами, вони бажали знати, чи по страхїттях Великої Пятниці, по всіх переживаннях Христа та Його вірних Учнів, по цій чорній годині наступить вимріяна свобода, прийде національне відродження із римського гнету для жидівського народу? На це глибоко патріотичне питання Апостолів сказав Син Божий таке: “Не вам знати час і пору, що їх Отець держить у своїй властї.” Те саме скажемо і ми про нашу Лемківщину та її теперїшне положення Великої Пятниці: Не нам знати, любї брати й сестри в Карпатах і скрізь в ґрузїяні, коли і Сянїк, Криниця і Перемишль, а за ними й старий наш Львів та священний Київ воскреснуть до нового й вольного життя . . . Всї віримо що прийде цей день, настане наш національний Великдень, як по Великій Пятниці наступає радїсний день перемоги, святе Христове Воскрєсіння із пробу.

Яка наша святачна надїя, яка наша великодня молитва до Бога за нашу розп'яту ще далї на хрестї страждань Лемківську Землю? Вона міститься у словах Воскрєсної Утренї на Великдень: “Нехай воскресне Бог, і розвїються вороги Його, і біжать від Нього ті, що ненавидять Його! Як щезає дим, нехай щезнуть, як танає віск від вогню, так нехай згинуть грїшники від лица землі, а праведники нехай звеселяться”! .

Вірмо твердо: Як Христос воскрес із пробу, приваленого важким каменем, так воскресне до вольного життя і наша далека і люба, поневолена Батьківщина і настане наш довгожданий національний Великдень!

Христос Воскрєс!

Воїстину Воскрєс!

Група селянок у своїх предвіцьких строях зі села Михновець, Устрицького повіту. Етнографічно—це бойківсько-лемківське пограниччя, що й видно по селянській носі цього села. Знимка з 1934 р.

ВАЖНІШІ ПОСТАНОВИ-РЕЗОЛЮЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОНИ ЛЕМКІВЩИНИ, УХВАЛЕНІ НА З'ЇЗДІ В НЬЮ ЙОРКУ, 18-го ЖОВТНЯ, 1958 Р.

1) Заявляємо, що Лемківщина була, є і буде невідомою частиною України, а жителі її, Лемки, що заселяють цю прекрасну волость нашої Батьківщини в Карпатах, це вітка Українців, які разом з Бойками, Гуцулами, Волиняками, Подоляками, Буковинцями, Поліщуками, Придніпрянцями, Слобожанами, Кубанцями та іншими українськими племенами творять один великий український нарід. Від самих початків нашої історії, бо ще в княжу добу, Лемківщина належала до Київської Русі, яка пізніше прибрала назву Україна, а тодішні її мешканці, наші предки, спільно творили славу і велич нашої Княжої Держави. Після загарбання Лемківщини Польщею і відірвання її від решти земель Русі-України, Лемки завжди виявляли бажання жити вільним життєм разом з русько-українським народом, найкращим доказом чого була збройна боротьба за прилучення до материка під час Хмельниччини та визвольних змагань в 1918—21 роках.

2) Шлемо гарячий привіт цілому українському народові на рідних землях, який хоч живе у невимовно важких обставинах московсько-комуністичного поневолення, продовжує боротьбу на всіх фронтах до вільного й незалежного життя.

3) Зокрема шлемо палкий синівський привіт, тій вітці українського народу в краю, з якої ми вийшли — Лемкам. Дорогі Брати і Сестри. З великим признанням спостерігаємо Вашу велику любов і привязаність до свого рідного народу, до своєї рідної церкви, до своїх рідних традицій, та подивляємо Ваші змагання за свої національні й релігійні права яких Ви були незаконно позбавлені, а які Вам належаться, та які Ви з такою витривалістю, крок за кроком, собі назад здобуваєте.

4) Домагаємося, щоб польський уряд направив те велике безprawство, й ту велику кривду, яку він заподіяв Українцям з Лемківщини та Українцям з усіх тих українських теренів, які після другої світової війни ввійшли в склад Людової Польщі, і повернув їх з по-німецьких земель, куди їх силою виселено в 1947 році, назад на українські терени. Хто як хто, але Поляки мали найменше моральне право карати все українське населен-

Дорогі для нас останки старого княжого українського замку в славному нашому городі над Сяном, Перемишлі. Окрюгла башта (на ліво) та рештки мурів первісного княжого замку походять з 15-го віку. Середина, це пізніші добудівки, також вартісні своєю архітектурою.

ня виселенням за збройну боротьбу Української Повстанської Армії. Адже ж період історії Польщі після розподілу її між Прусією, Австрією і Росією — це історія збройної боротьби, частих повстань польських патріотів, польської молоді, польських повстанчих армій проти поневолювачів. І хоч усі тодішні польські повстання кінчалися невдачами, то ніколи переможці не карали польський нарід за ті повстання виселюванням цілого населення польських теренів, як це зробили Поляки з українським населенням. В 1956 році, польський уряд признав, що виселюючи Українців, він зробив їм велику кривду і zarazом пообіцяв, що ту кривду направить. Від того часу минуло вже два з половиною роки, а польський уряд ще тої кривди не направив. Домагаємося, щоб польський уряд нарешті ту кривду направив і дозволив всім виселеним Українцям повернутися на давні місця.

5) Висловлюємо побажання до Українського Конгресового Комітету Америки і Комітету Українців Канади, щоб ті наші Репрезентації в ЗДА й Канаді, включили справу Лемківщини та всіх українських теренів, що входять в склад Людової Польщі, до програми своєї діяльності, та щоб голосніше ніж досі, виступали перед відповідними міжнародними політичними чинниками в обороні прав всіх Українців у Польщі, в першій мірі домагалися повернення їх назад на рідні терени.

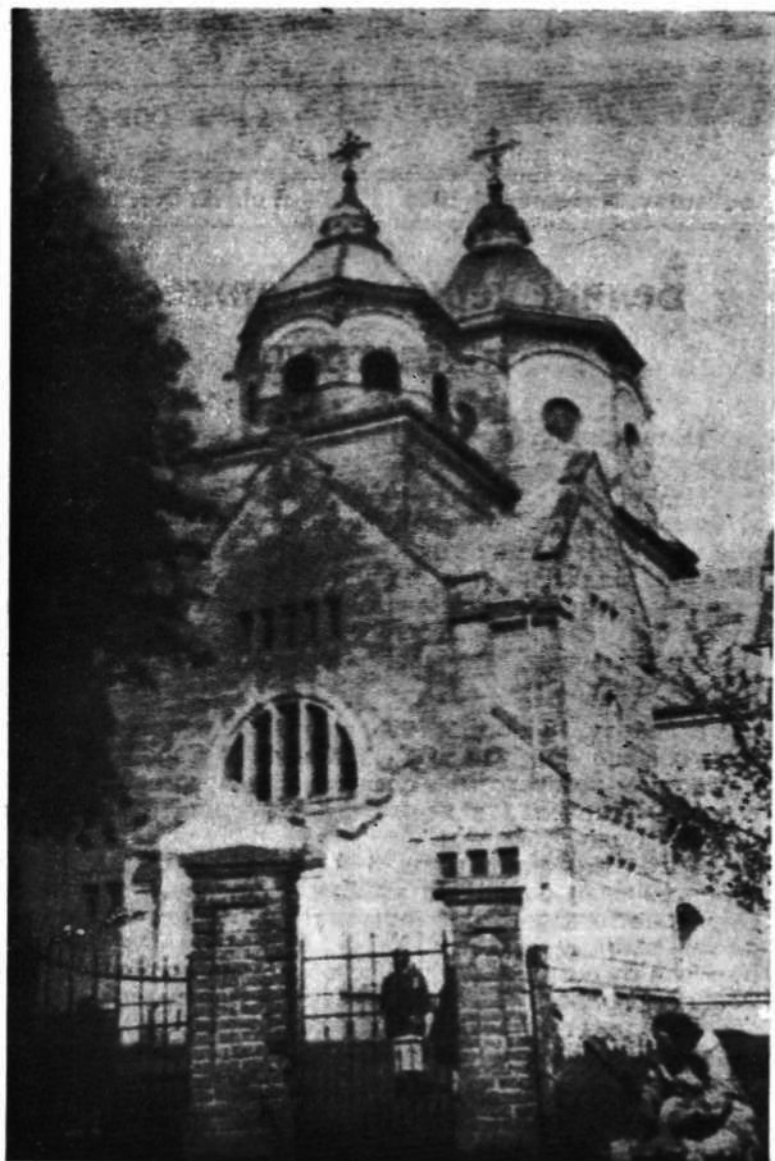
Ще одна світлина спрофанованої комуно-Поляками нашої святині в теперішній “Людській Польщі.” Це величава трибанна гр. католическа церква Св. Параскевії в с. Сухохів біля Ярослава. Це село, як і інші два села: Собятин і Колячів були так звані українськими “островами” посеред польського римо-католицького моря на захід від старого українського княжого міста, Ярослава,

Спільними зусиллями згаданих трьох громад в 1912 році збудовано в Сухохові цю величаву, стилеву святиню, у формі грецького хреста. Довгими роками під час “старої” Польщі ця імпозантна будова дразнила доколичних Поляків, бо було їй видно далеко, широко, як символ українського спротиву довголітній колонізації тих прастарих наших земель.

Прийшли жахливі воєнні роки 1942-44, зокрема 1945-ий рік, як з тих земель, подібно як з інших прикордонних територій Польщі — масово везли Українців до СРСР, а решту недобитків вивезено на Захід, в польські “Землі Одзискане.” Під час виселювання Українців на Схід, до СРСР, польські червоні банди, також міліція, військо та всяке інше анти-українське шовіністичне мордувало, живцем палило, на кусні рубало шаблями свідоміших Українців, одвічних жителів цих земель.

Жахлива трагедія мала місце й в с. Сухохові. Там польські червоні “патріоти” напали під час богослуження на церкву Св. Параскевії, на силу забрали від престолу пароха о. Мих. Плахту, також його дружину й малого сина, Юрчика . . . і важко над ними знущалися, потім затягнули їх напівживих під польське село Шівсько, і там постріляли їх . . . Українську людину із цих трьох сіл, в 95 відсотках українську — вивезли в тернопільщину, а решту рік пізніше, в 1956 р. вивезли в пруські болота, на забрані від Німців на західі, землі.

На місце українських автохтонів наслано сюди Мазурів із околиць Ряшова. Першим їхнім “патріотично-церковним” ділом було — переробити до потреб латинського обряду, тобто ополучити церкву Св. Параскевії. Викинено і спалено гарний український іконостас, те саме вчинено з іншими церковними устаткуваннями, замальовано всередині церкву, щоб і сліду не остало по “гайдамаках” у Сухохові . . . Тепер це “чисто” польський костел, пересвячений “біскупом” до чисто католицького вжитку.

Величава святиня в с. Сурахів б. Ярослава, яку переіменовано на римо-католицький костел. На черговій сторінці подано трагічну долю її останнього українського священика, його родини та парафіян.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯСЛОВА

І тепер, в 1960-ім році в комуністичній Польщі “без змін”!

З Перемишля пишуть (у приватному листі): “В місті живе досить багато Українців. Раніш боялися признатися, бо їх вивозили, тепер стало дещо легше. Українці почали організуватися, відбуваються театральні вистави, сходини тощо. Будинок каси “Віра” також в українських руках. Є наша школа, але усі інститути, бурси, семінарія замкнені, заняті Поляками. Забрали теж і катедру і єпископську палату. В церкві оо. Василіян є магазин... Нам залишено малу церковцю на передмістю.”

Стільки найновіших вісток про життя і “здобутки” Українців в Польщі у 1960-му році. Справа віддачі церков, також їхнього ужитку на світські цілі, напр., на склад харчів і паперу, як має місце в Перемишлі, зовсім без змін на краще й тепер, у три роки після появи статті-праці Р. Бриковського, яку у цій публікації використовуємо. Те саме відношення до десятків “ревіндикованих” або спрофанованих українських святинь у теперішній Польщі - і тепер, у 1960-му році.

Уривки з повище поданого листа з Перемишля подаємо за шикаговським “Українським Життям” (ч. з 27 лютого, 1960).

“THE CHURCH” BULWARK OF UKRAINIANS

Throughout the centuries, the “Church” always has been the bulwark of Ukrainians, their tangible tie with the Almighty.

Regarded as a religious people, the devotion of Ukrainians to Christianity dates as far back as the founding of their nation.

The Ukrainian church came into being in the year 988 A. D., when the venerable Ukrainian Prince, St. Volodymyr the Great, accepted the Christian religion from Byzantium and baptized his nation in the Christian faith.

For centuries the Church occupied the central place in every Ukrainian village and town with the entire populace attending every Sunday and Holy Day to pray fervently. The Church was the keynote of the everyday living of Ukrainians. The teachings of Christian ideals as expounded to them by their priests, who were not only their teachers but national leaders as well, were a source of encouragement to them in their struggle to withstand the frequent evil blows of fate and foe.

History reveals that the devotion of the Ukrainian people to their Church, particularly in Western Ukraine, has rescued them from being denied existence as a separate nationality.

Throughout the ages, Ukrainians always have sacrificed for their Church and have demonstrated their love through offerings that had no limitation or boundary. That is why the churches in Ukraine, both Orthodox and Catholic, have always been well constructed, impressive and beautiful.

These churches often were designed by the best architects available and were famous for their Ukrainian-Byzantine iconography, iconostases, and their altars. Many of them were built more than 300 years ago.

Thereafter, for hundreds of years, as an independent nation and during their long subjugation by Moscow, Ukrainians always guarded, and when necessary, heroically defended this greatest of treasures — their religion. Even to this day, Moscow has been unable to eradicate completely the religious devotion of the Ukrainian people to Almighty God.

In 1948, the Polish communist government, perhaps on orders

from Moscow, suddenly and without provocation, brutally deported almost 300,000 Ukrainians from their native towns and villages to less desirable areas in western Poland.

Their homes and other properties were taken over by Polish "colonists" sent there by the Polish government as part of its plan to denationalize the Ukrainians, particularly those living in the area known as Lemkivschyna.

The vandalism, the plundering and the complete destruction of Ukrainian churches that followed is paralleled only by the vandalism of the Russian communists.

That is why now Ukrainians in the free world*) are so deeply concerned with the fate that has befallen hundreds of these marvelous and priceless Ukrainian churches in the areas ruled by the communist government of Warsaw.

---

*) More than ten and one half million Ukrainians — or close to 25 per cent of the total Ukrainian population — live outside the borders of the Ukraine. Of this number, some 7,800,000 are settled in Asia and 1,700,000 in America and Australia. In Eastern Europe there are roughly 1,300,000 and in Central and Western Europe about 500,000. The statistics were released by the Ukrainian scholar Dr. Volodymyr Kubyovych, general secretary of the Shevchenko Scientific Society. The largest aggregation of Ukrainians outside the USSR — one and a half million persons — is found in the United States, Dr. Kubyovych said. Canada follows with 450,000, then Argentina and Brazil with 120,000 each. Ukrainian emigration in other countries was broken down as follows: France — 50,000, England — 25,000, Australia and New Zealand — 25,000, Paraguay — 7,000, Uruguay — 5,000, Belgium — 3,000, Venezuela 2,000, and other countries — 3,000. Dr. Kubyovych estimates there are some 300,000 Ukrainians in Poland, 200,000 in Czechoslovakia, 20,000 in Germany and 5,000 in Austria.

HOPE LOOMS FOR OPPRESSED UKRAINIANS IN "POLISH PEOPLE'S REPUBLIC"

A sense of optimism and a ray of light in the promise of a better future at last is being experienced by oppressed Ukrainians who for the past 15 years have known only bitter national and religious persecution under the domination of the "Red rule."

The fog appears to be lifting for some of 300,000 Ukrainians now living within the borders of the present Polish National Republic where they are the majority national group among one half million non-Polish inhabitants.

At long last, they have been given some special privileges, not yet a fulfillment of their hopes and dreams, but a step in the right direction.

Changes for the better of Ukrainian people in this territory started in 1957.

With the approach of definite political changes in Poland, these Ukrainians were permitted to write letters in their own language and were given a small measure of freedom of speech, thought and religion.

Within these two short years, the terrorized Ukrainians have regained their self respect, once again free to lift their heads under God-given rights.

Although still in a minor capacity, they have started their organizational work, limited primarily to cultural activities. Hundreds of schools using the Ukrainian language have started and many educational and cultural groups have been organized. A few high schools have been formed and even one college has been founded.

This renaissance is occurring not in their own Ukraine in the region of the Carpathian mountains, where these people lived for hundreds of years, but in the distant land of Poland where Ukrainians, to some extent, still are being treated with the same dislike and enemy-hate as of old.

Here, in the confines of Poland, are some 200,000 inhabitants called Lemkos, who came from the very beautiful highlands of the Western Carpathian mountains. Considered from an ethnological and national cultural standpoint these are identified as Ukrainians, identical to the other 40 million Ukrainian people.

This was accomplished by known terrorist methods to show the

magnitude of the Soviet Federation of "Free and Independent" (self-styled) states under the title "The Ukrainian Soviet Socialist Republics."

Religious affiliations indicates that Ukrainians from the southern territory of present-day Poland are Catholic, while those of the northern part of the Polish-Soviet boundary lines are of Orthodox faith.

Great misfortune was theirs when the mass of people was herded farthest to the west of Ukrainian territories at the close of World War II. In 1945-46, more than a quarter million Ukrainian families, comprising some two million persons, were removed to the Soviet Union by police and the Polish Army, while undergoing beatings and cruel treatment.

In 1947, the Polish Communist government, employing brutal and inhuman methods, drove the remaining Ukrainian population deep into Poland. This latter group had fled to the mountains in an effort to escape the "Red Paradise." These were driven to the poorest land, the swampy region of unfavorable climate, the land from which the old German inhabitants were banished, a location designated as a "Polish territory set apart" in the Western Polish nation.

Slated for denationalization, close to 18,000 families were scattered over remote, non-productive wasteland, where previously Polish people had refused to settle. This is the present Ukrainian minority in Poland which until 1957 had been practically stifled and which now has regained its stimulus.

These people were banished amid physical and spiritual degradation, in many instances with only the clothing they wore and what few possessions they could carry. They were driven to distant German territory which after World War II was given to Poland by the grace of Moscow. This poor, terrorized Ukrainian populace, unjustly wronged, remained silent for 10 long years.

The 300,000 Ukrainian "displaced persons" were scattered over nine provinces, comparable to states, of the Polish territory. At that time, they were given no right to organize their schools or to create religious groups. They were forbidden even to sing their own folk songs or to speak their own language.

In the past 10 years, the original Ukrainian territory virtually has become a no-man's land."

In areas formerly occupied by five to six hundred Ukrainians the

depopulation revealed only 8 to 10 inhabitants of the Polish population.

Until 1939, Ukrainian villages comprised the land of the "Lemkos" in the Carpathian mountains. Since banishment of these people to the Polish land to the west, this territory either was colonized by the Polish people or left abandoned, the roads overgrown with grass in villages that showed no sign of life.

UKRAINIAN CHURCHES WANTONLY DESTROYED

A review of the destruction of hundreds of Ukrainian churches in the South Eastern boundary of present-day Poland has been revealed by the scholar, Richard Brykowski, in the Polish language in the scientific publication, "Conservation of Monuments."

The author of this informative article, published in Warsaw, devotes his attention to those Ukrainian churches in only one territory, the Riashiw District, to those churches having local historical value.

The scientific publication is a quarterly magazine printed by the minister of culture and affairs and the society of historical acts in Warsaw. Brykowski's review appeared in the second 1957 issue of the magazine which is in its 10th year of publication.

Entitled "Concerning Church Architecture in the District of Riashiw," the review, appearing on pages 99–112, outlines concise figures taken from state and national statistics.

The facts concerning the church destructions are tragic for Ukrainian culture. In 1947, this territory was brutally "cleaned" of its inhabitants of ages, the Ukrainians.

In his study, Mr. Brykowski, a man not politically inclined but acquainted with the facts, submitted a mass of evidence and reports from these lands where the local Polish authorities and the "Godly Polish population ruined and tore down sacred objects of their "enemy" of many years, the Ukrainian.

The scholar's article relates that from the overall number of 514 Ukrainian churches which existed in this terrain until 1939, only 311 remain of the edifices which have true local value from the viewpoint of their great age or their architecture. By 1956, this total had diminished to only 210.

According to the conservative figures of Mr. Brykowski, during this time there ceased to exist "only" 101 Ukrainian churches. Only those existed which, in his opinion, were valuable from the local standpoint. He does not mention the fate of the remaining so-called "normal" churches from the total number of 514, because this does not pertain to the subject of his scientific article.

Nevertheless, in several instances of his work, Mr. Brykowski writes that local and district administrative officials did not permit national conservationists to conduct their statistical survey in the local areas, meaning that he acknowledges that his figures are not

complete for the simple reason that local "bosses" sabotaged or ignored Polish scientists who for statistical purposes traveled to those towns where there were Ukrainian churches, or where they had existed at one time.

The writer also relates that "every additional month increases the losses," and appeals to the Polish scientific circles and the critical admonition of educators, that such dishonorable acts of their brothers over nationalism and religion are to no avail.

The destruction of these churches continues even after the publication of Mr. Brykowski's scientific treatise. In 1957, and even in 1958, the newspaper, "Our Word," printed in Ukrainian in Warsaw, reports that the tearing down of Ukrainian churches, continues, even against the prohibition of the central authorities in Warsaw.

In many instances of his objective study, Mr. Brykowski calls this action of destroying Ukrainian churches vile, committed in the face of history and a mockery of culture. He contends that these losses cannot be justified nor in any way can they be restored. He also gives many loathsome details of how these orgies of destroying sacred temples of God occurred many years, who participated in them and what motivated them.

Mr. Brykowski clearly points out that on many occasions, an active part in the tearing down of churches was taken by religious denominational reviewers in the district centers, such persons as may be called mediators, men of the Roman Catholic faith, its clerics and hierarchy.

It is regrettable that we know practically nothing concerning these Ukrainian Orthodox losses because Mr. Brykowski, author of the scholarly Polish treatise, does not mention anything concerning these northern Ukrainian territories. He presents scholarly data and statistics concerning only one southern district from which was banished in 1947, nearly all of the autogenous Ukrainian population, about 90 percent of the Greek Catholic Rite.

The Polish Catholic newspaper in Warsaw, "Słowo Powszechnie," wrote in 1957 that only 80 Ukrainian churches were destroyed in Poland during the last 10 years. A documentary study of the Polish scholar states otherwise. During this time, more than 100 Ukrainian churches of only the "highly artistic" group were destroyed. He cites these figures as being low because the official scholarly architects did not have access to take the census everywhere, or observe all the ruined churches. In some counties or deserted villages, county or city

officials. the political "bosses," absolutely did not grant them permission.

The author of this article himself writes that during the writing of his study, and even more after 1957, 'the act of tearing down Ukrainian churches continued,' so much that as he writes, literally, "every month brings great cultural losses" in the Ukrainian lands of southeastern Poland.

It is not hard to understand, then, why the destruction of these many beautiful churches is a bitter pill for Ukrainians to take.

AUTHENTIC PHOTOGRAPHS BARE UKRAINIAN CHURCH DESTRUCTION

Photographs of Ukrainian churches, previously unreleased and unknown to the general public, accompany the historical study of the Polish scholar, Richard Brykowski, in the scientific publication, "Conservation of Monuments."

The photographs have been reproduced in this publication from the Warsaw original and were taken by official sources during the razing or before the tearing down of the churches previously mentioned. Some may have been made by amateur Polish artists as a souvenir of the places of worship which later were doomed to be destroyed.

The photographs speak for themselves; no comment is needed. The pity of it is that so few of these pre-death photographs of Ukrainian houses of God were retained.

The reproductions are authentic photographs of profaned, ruined Ukrainian churches in old Ethnographical Ukrainian territories of present-day Poland. In the past 10 years, more than 300 old Ukrainian Greek Catholic and Orthodox churches were destroyed.

Photographs in this book present a tragic appearance. They were taken entirely by chance, not by Ukrainians but by lovers of old art, and only in certain villages. The complete album of the tragic, vandalistic destruction in these terrains would be very extensive, large and painful, not only for Ukrainian culture, knowledge and art, but also for the entire cultural world.

The photographs reveal how the red, atheistic Moscow with the hands of its Polish satellites, and at times the patriotic, democratic-incited population, ruined the achievements of ages of the Ukrainian minority within the boundary of present-day Communist Poland. As previously mentioned, the Polish Roman Catholic clergy, both high and low, even though it is influential in Poland, did not manifest itself even with one word of protest, censure or holy "indignation" during these 10 long years of destruction of hundreds of Ukrainian churches, the majority of them Catholic of the Eastern rite.

Some of the demolished churches were hundreds of years old and were of great cultural value. The author of this scholarly work which we are examining closer in this publication, directed his attention only to those Ukrainian churches which had artistic significance of ancient

origin. The author does not tell of the "normal" churches ruined by the Polish population in territories from which the Ukrainians were driven, because this is not part of his survey.

Until 1939, more than 500 churches existed in the area of Lemko-land itself. Churches of the mixed Polish-Ukrainian vicinity of Pere-myshl, Yaroslaw, and farther to the north where the Ukrainian Orthodox population lived along the river Buh, are not included in this number. Hundreds of peoples of Ukrainian villages were dispersed to Western Poland areas at the time their marvelous Ukrainian Orthodox churches were destroyed.

In 1958, a publication in Ukrainian printed in Toronto, Canada, on "In Defense of Faith," relates the destruction of churches in the Ukraine by Communist Moscow. The book tells of the destruction of Ukrainian Orthodox churches, not in the western parts of Ukraine which only since 1945 came under Soviet occupation, but in the central parts of the Ukraine which since 1920 was occupied and forced to join the Soviet Union. The article relates that Godless Bolshevik Moscow, having ruined thousands of churches in the Ukraine, purposed to destroy also the soul of the Ukrainian people. The author of the article, deeply convinced that his purpose is in vain, contends that stone walls can be destroyed; that tens, hundreds and even thousands of churches physically can be ruined, but the soul of a nation cannot be destroyed.

The same thing that the communists did in Central Ukraine until 1939, they repeated with hired Polish help and even with the aid of Polish "patriots," destroying hundreds of Ukrainian churches in Lemko-land, by the River San and Buh, extending the length of present-day Polish boundary.

For more than 10 years, even to the present day the Polish bishops have been silent before these un-Christian acts against Ukrainian churches, the majority of them Greek Catholic. That this is not a phantasy, is evident in the fact that not even one church was given back to several thousand Ukrainian Greek Catholics in the city of Peremyshl. The reply of the Polish bishop of that city to a request of the Ukrainian delegation for the return of their cathedral which had been seized 10 years previously, was, "You have been going to the Polish church for 10 years; therefore, continue going there."

In the year 1958-59, other Ukrainians received the same reply

in other cities of their old lands where they were able to return in small numbers from the western part of Poland.

In the destruction of Ukrainian churches in present-day Poland, one sees that two diametric, opposite forces had a hand -- Communist hatred of religion, of Christianity, and, Lord have mercy, the eternal hate of the old national chauvinism, its church and religious leaders, to all that is Ukrainian.

For this reason, we feel that every honest informed individual should read this publication with keen interest. Illustrations of ruined, torn-down, abandoned Ukrainian churches appearing in this publication, should stir the soul. These pictures were not known to anybody beyond the "Iron Curtain," because the author of this booklet took them and reprinted them from the official Polish publication of 1957 in Warsaw. The pictures were taken by those in the government service, lovers of old art, or those taking chance shots, all of Polish nationality. These are first-hand documents for the Free World to see. No one seems to know, and perhaps it will never be known, how many Ukrainian churches were destroyed or abandoned without care.

* * *

The Lemkos are a hardened, vigorous, high-spirited, yet conservative group of Ukrainians. Territorially, the land of the Lemkos is a part of the Ukraine lying the farthest west. For more than a thousand years, this group of Ukrainians lived among the non-productive, but very beautiful Carpathian mountains. Literally, in past centuries, they defended most every span of Ukrainian territory against the aggression of the Polish neighbors.

The Poles tried every method to assimilate this courageous group, particularly after World War I when these territories passed from Austrian to Polish domination. No force was able to accomplish this until 10 years ago when the communistic Poles, with the assistance of Communist Moscow, brought tragedy to these people. Nearly all of Lemko-land, from the end of World War II until the last few years, fell under the category of national genocide. Thousands of inhabitants have been murdered by Polish Red or so-called "patriotic groups," and the remainder banished to Polish-German territory.

These were not banished in compact masses, but were dispersed over all of Poland so those of the same villages would not be together. This was done to eliminate opposition and to hasten denationalization.

* * *

The author of this review, although not born in Lemko-land, had the opportunity from 1941—44 to view this very beautiful land, to love this honorable and vigorous group of people in his fatherland in the Carpathian Mountains. He had the privilege to see with his own eyes how his brother-Lemko loved his mountainland and proudly defended it against the invasion of his ancient enemies.

He saw the strong heart of the Lemko, he saw their culture and he heard their customs and songs. On the American continent, this hardy group carried on its national and religious life the longest. They most closely followed the traditions of their forefathers, and contributed very generously to the needs of the church here on the blessed American soil.

It is regrettable, that not all of them acknowledge their mother, Ruś-Ukraine, but heed those who entice them towards a strange and few thousand miles remote Moscow.

З М І С Т :

	Сторінки:
1. Руїна українських святинь в “Народовій Польщі”	5
2. Хто благословив ці нечестиві діла?	9
3. Старопольське “Не дозволяю” існує і далі	13
4. “Кожний місяць побільшує втрати”	18
5. Болючі, неповоротні втрати	23
6. Мовчанка на незаконні діла— також беззаконня	29
7. Де найгостріша була руйнація?	33
8. Яка доля українських православних святинь?	40
9. Своїм і чужим треба знати про ці насилля	48
10. Ще прийде весна!	54
11. Чому і як виселювано Лемків?	60
12. Сповнилася чаша терпінь	70
13. Нехай відчиниться ваше серце!	76
14. “Твоє подвіря орда забрала”	84
15. По Великій Пятниці прийде День Воскресіння ..	90
16. Важніші резолюції, ухвалені на Зїзді ООЛ	98
“The Church” Bulwark of Ukrainians	105
Hope looms for oppressed Ukrainians in “Polish People’s Republic”	106
Ukrainian Churches wantonly destroyed	109
Authentic photographs bare Ukrainian Church destruction	112

(В тексті 26 світлин, з чого 18 автентичних світлин — репродукцій із поруйнованих або спрофанованих українських святинь у 1945-1955 роках, комуно-Поляками).

